

ΣΧΟΛΗ : ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΤΗΣ ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ

ΤΜΗΜΑ : ΔΙΟΙΚΗΣΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ

ΤΙΤΛΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

**“Διερεύνηση των προοπτικών
ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού στη
Ρόδο”**

Ον/μο φοιτητή : ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ

Επιβλέπουσα καθηγήτρια : ΚΥΡΙΑΚΑΚΗ ANNA

**ΡΟΔΟΣ
ΙΟΥΝΙΟΣ 2019**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Ο κλάδος του τουρισμού αποτελεί ένα σύγχρονο κοινωνικό αλλά και χρηματοοικονομικό φαινόμενο με καθοριστικές επιρροές στην καθημερινότητα των ανθρώπων καθώς επίσης και στις εθνικές οικονομίες των χωρών. Το ταξίδι, δηλαδή η μετακίνηση του ανθρώπου από μια την τοποθεσία της μόνιμης κατοικίας του σε άλλη περιοχή αποτελεί το κυριότερο δεδομένο της εν λόγω έννοιας του τουρισμού. Ταυτόχρονα, σημαντικό δεδομένο αυτής της έννοιας αποτελεί το κίνητρο των διακοπών και της αναψυχής.

Η ευρύτατη ορολογία του τουρισμού επιτρέπει την οριοθέτηση αυτής της έννοιας για διαφοροποιημένες μετακινήσεις όπως είναι για παράδειγμα για επαγγελματικούς λόγους, για συμμετοχή σε συνέδρια, για κατάρτιση κλπ. Στο συγκεκριμένο ευρύ πλαίσιο περιέχεται και το ταξίδι για λόγους υγείας, που αποτελεί το πεδίο έρευνας της συγκεκριμένης εργασίας, που καλείται ιατρικός τουρισμός.

Διαπιστώνεται πως η έννοια αυτή, παρά το γεγονός πως χρησιμεύει ευρέως, δεν είναι δόκιμη. Ως προς το περιεχόμενο της παραπάνω ορολογίας, κυριαρχεί μεγάλη σύγχυση εξαιτίας της αντίφασης την οποία περιλαμβάνουν οι έννοιες του τουρισμού και της νοσηλείας, που είναι σημαντικό δεδομένου του ιατρικού τουρισμού. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που στη σημερινή εποχή γίνεται μεγάλη χρήση των εννοιών τουρισμός υγείας και ταξιδιών υγείας.

Στη συγκεκριμένη εργασία επιδιώκεται η βιβλιογραφική ανασκόπηση μέσα από ελληνικές και διεθνείς πηγές, σχετικά με τη χρήση αυτής της ορολογίας του ιατρικού τουρισμού και των συναφών εννοιών που χρησιμεύουν ευρύτατα από τους δρώντες τόσο στο περιβάλλον του τουρισμού όσο και στον τομέα της υγείας. Στόχος της εν λόγω εργασίας είναι η διεξοδική μελέτη και η εκτενής έρευνα που αφορά τον ιατρικό τουρισμό στην Ρόδο και ως επί το πλείστον τις προοπτικές ανάπτυξης που εντοπίζονται στη συγκεκριμένη περιοχή της χώρας μας.

Λέξεις κλειδιά: Τουρισμός υγείας, Ρόδος, ταξίδια υγείας, ιατρικός τουρισμός, ιαματικός τουρισμός, τουρισμός ευεξίας, τουρισμός στην Ελλάδα

SUMMARY

The tourism industry is a modern social and financial phenomenon with decisive influences on people's everyday lives as well as on the national economies of the countries. Traveling, that is, moving people from a place of permanent residence to another area is the main thing given this concept of tourism. At the same time, an important feature of this concept is the motivation of holidays and recreation.

The widespread terminology of tourism allows for the definition of this concept of diversified travel, for example for business purposes, participation in conferences, training, etc. This broad context also includes the journey for health reasons, which is the field of research of the specific work, called medical tourism.

It can be seen that this concept, despite being widely used, is not probable. As to the content of the above terminology, there is a great deal of confusion due to the contradiction between the concepts of tourism and hospitalization, which is important given the medical tourism. This is also the main reason why in today's era there is great use of the concepts of health tourism and health travel.

This paper seeks to provide a bibliographic review through Greek and international sources on the use of this terminology of medical tourism and related concepts that are widely used by the actors in this environment as well as in the health sector. The aim of this work is the extensive study and extensive research on medical tourism in Rhodes and mostly the prospects for development that are located in the specific area of our country.

Keywords: Health tourism, Rhodes, health travel, medical tourism, spa tourism, wellness tourism, tourism in Greece

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	2
SUMMARY	3
ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ	4
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ	5
ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ	5
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	6
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 - ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	8
1.1 Βασικές έννοιες	8
1.2 Ο τουρισμός στην Ελλάδα	9
1.3 Εναλλακτικός τουρισμός	12
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 - ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ	14
2.1 Βασικές έννοιες	14
2.2 Λόγοι επιλογής ιατρικού τουρισμού	18
2.3 Η συμβολή του ιατρικού τουρισμού στην οικονομία των χωρών	19
2.4 Το οικοσύστημα του ιατρικού τουρισμού	21
2.5 Είδη ιατρικού τουρισμού	24
2.6 Οφέλη και κίνδυνοι του ιατρικού τουρισμού	26
2.7 Οι κυριότεροι σταθμοί για τη χώρα μας	28
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 - ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ	30
3.1 Διεθνείς τάσεις ιατρικού τουρισμού	30
3.2 Ελληνική πραγματικότητα	35
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 - ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΡΟΔΟ	39
4.1 Γενικά στοιχεία περιοχής	39
4.2 Ο τουρισμός της Ρόδου	40

4.3 Ιατρικός τουρισμός Ρόδου	44
4.4 Προοπτικές ιατρικού τουρισμού	55
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	60
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	61

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΕΙΚΟΝΩΝ

Εικόνα 1.1 : Συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος	10
Εικόνα 2.1 : Τουρισμός υγείας	15
Εικόνα 2.2 : Ροή τουριστών υγείας ανά τον κόσμο	16
Εικόνα 2.3 : Το πλέγμα του τουρισμού και των ταξιδιών υγείας	1Error! Bookmark not defined.
Εικόνα 2.4 : Διάκριση υπηρεσιών ιατρικού τουρισμού	24
Εικόνα 3.1 : Παγκόσμια αγορά ιατρικού τουρισμού (2015-2025)	32
Εικόνα 3.2 : Παγκόσμια αγορά ιατρικού τουρισμού ανά είδος θεραπείας για την περίοδο 2017	34
Εικόνα 4.1 : Διεθνείς αεροπορικές ακρίβεις για τους πρώτους 6 μήνες κατά την περίοδο 2017-2018	44
Εικόνα 4.2 : Επένδυση για προσέλκυση ιατρικού τουρισμού στην Κρητηνία της Ρόδου	54

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ ΠΙΝΑΚΩΝ

Πίνακας 1.1 : Τουρίστες εξωτερικού και ταξιδιωτικές εισπράξεις (2016-2018)	12
Πίνακας 2.1 : Διακροές νοσηλείας και τουρισμού.	17
Πίνακας 3.1 : Ανάλυση SWOT για ιατρικό τουρισμό Ελλάδος	37
Πίνακας 4.1 : Επιβάτες αεροδρομίου Ρόδου 2017-2018	43

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Σε έναν από τους πιο δυναμικούς και εξελισσόμενους τομείς της διεθνούς αγοράς με ιδιαίτερα ανθηρά μεγέθη και αποτελέσματα, εξελίσσεται εδώ και αρκετά χρόνια ο ιατρικός τουρισμός, είτε όπως καλείται διαφορετικά ο τουρισμός υγείας. Είτε έχει να κάνει με ιατρικούς σκοπούς, είτε με λόγους ευεξίας, η ζήτηση την οποία εμφανίζει σε ετήσια βάση είναι ραγδαία, κάτι το οποίο από την άλλη μεριά της προσφοράς, πολλές φορές οδηγεί σε ένα σύνολο τακτικών ενεργειών μεταξύ του υφιστάμενου ανταγωνισμού καθώς έχει την ευχέρεια να προσελκύσει καθοριστικά επενδυτικά κεφάλαια.

Σε κάθε περίπτωση, η διεθνής αγορά αυτής της μορφής στη σημερινή εποχή έχει διαμορφωθεί πλήρως σε ό,τι έχει να κάνει με τους κυριότερους παράγοντες της (όπως είναι για παράδειγμα το μερίδιο αγοράς, οι πιο διαδεδομένοι προορισμοί κλπ) αλλά είναι σαφές πως όσοι έχουν προετοιμαστεί και κινούνται με πλάνο και καθορισμένες στρατηγικές είναι και αυτοί που είναι περισσότερο κερδισμένοι.

Η Ελλάδα παρά το γεγονός πως καθυστέρησε να εισχωρήσει στο συγκεκριμένο κλάδο, σταδιακά παρουσιάζει σημαντική άνοδο. Ο τουρισμός ευεξίας αποτελεί το πιο σύγχρονο είδος τουρισμού υγείας και προωθείται σε διεθνές επίπεδο. Όταν έκανε την εμφάνισή του ο εν λόγω τομέας απευθυνόταν κατά κύριο λόγο σε πελάτες υψηλότερης οικονομικής επιφάνειας. Στη σύγχρονη εποχή, όμως, ο τουρισμός αυτής της μορφής απευθύνεται στο μεγαλύτερο μέγεθος της αγοράς, αφού παρουσιάζονται συνεχώς καινούρια κέντρα ευεξίας που αφορούν καταναλωτές ακόμα και με περιορισμένες οικονομικές δυνατότητες, καθώς προσφέρουν υπηρεσίες διαμονής και ευεξίας σε εξαιρετικά χαμηλές τιμές.

Οι κυριότεροι λόγοι οι οποίοι έχουν οδηγήσει στη σημαντική ανοδική τάση της ζήτησης είναι η πρόληψη παθήσεων διαμέσου της αναζωογόνησης και της χαλάρωσης. Η βασικότερη συνέπεια όλων αυτών είναι η εστίαση της προσοχής αρκετών επιχειρηματιών και κοινού στις παραπάνω υπηρεσίες.

Πεδίο μελέτης για τη συγκεκριμένη εργασία αποτελεί η περιοχή της Ρόδου. Η συγκεκριμένη περιοχή με εξαιρετικό κλίμα, εξαιρετικές τουριστικές υποδομές, διεθνή πρότυπα ιατρικών υπηρεσιών και με ανταγωνιστικές τιμές θεραπείας, είναι στη σύγχρονη εποχή ένας ιδιαίτερα ελκυστικός αλλά και ασφαλής προορισμός για όλους όσους επιθυμούν να συνδυάσουν μερικές ιατρικές πρακτικές με τις διακοπές τους, είτε για όσους χρήζουν ιατρικής φροντίδας στις διακοπές τους εξαιτίας χρόνιων ζητημάτων υγείας (όπως είναι για παράδειγμα οι νεφροπαθείς κλπ).

Ενδεικτικά οι κυριότερες πρακτικές αυτής της μορφής οι οποίες είναι εφικτό να υλοποιηθούν στη συγκεκριμένη περιοχή της χώρας μας είναι η πλαστική χειρουργική και η αισθητική δερματολογία ανόρθωσης προσώπου, η λιποαναρρόφηση, η ανόρθωση στήθους, η ρινοπλαστική, οι ενέσιμες θεραπείες, η laser οδοντιατρική, η αισθητική οδοντιατρική (όπως είναι για παράδειγμα η λεύκανση, οι όψεις, οι στεφάνες κλπ), τα εμφυτεύματα, οι περιοδοντικές θεραπείες, η οφθαλμολογία κλπ.

Στη συγκεκριμένη εργασία θα εστιάσουμε στον ιατρικό τουρισμό της εν λόγω περιοχής και θα διερευνήσουμε τις προοπτικές εξέλιξης του συγκεκριμένου κλάδου. Σε ό,τι έχει να κάνει με τη δομή της εργασίας αυτής, είναι σημαντικό να τονιστεί πως στο 1^ο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε μερικά γενικά στοιχεία για τον τουρισμό στη χώρα μας, στο 2^ο κεφάλαιο θα μελετήσουμε τον ιατρικό τουρισμό γενικά, στο 3^ο κεφάλαιο θα παρουσιάσουμε την κατάσταση του συγκεκριμένου τομέα στη χώρα μας και τις διεθνείς τάσεις, ενώ στο 4^ο και τελευταίο κεφάλαιο θα μελετήσουμε την κατάσταση που επικρατεί στη Ρόδο και τις προοπτικές ανάπτυξης που υπάρχουν στην εν λόγω περιοχή της χώρας μας.

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

1.1 Βασικές έννοιες

Παρόλο που ο όρος του τουρισμού χρονολογείται από την περίοδο του 1811, δεν έχει οριοθετηθεί πλήρως, προκειμένου να γίνει ευρέως αποδεκτός σε διεθνές επίπεδο και συνεπώς, η έννοια αυτή αλλάζει συνεχώς. Γενικότερα, η εν λόγω ορολογία περιλαμβάνει την έννοια των ταξιδιωτών που είναι μακριά από την τοποθεσία της μόνιμης κατοικίας και εργασίας τους, αλλά και ανθρώπους οι οποίοι μετακινούνται για επαγγελματικούς λόγους (Βενετσανοπούλου, 2006).

Αποτελεί ένα φαινόμενο διεθνούς διάστασης που έχει άμεσες αλλά και έμμεσες επιρροές και σημαντικές συνέπειες σε χρηματοοικονομικό, κοινωνικό, πολιτιστικό αλλά και άλλα επίπεδα. Επί της ουσίας αφορά στη μετακίνηση των ανθρώπων από μια τοποθεσία σε κάποια άλλη, κυρίως για λόγους αναψυχής, ξεκούρασης είτε πνευματικής καλλιέργειας (Ανδριώτης, 2008).

Είναι γενικά αποδεκτό πως ο συγκεκριμένος τομέας αποτελεί εδώ και αρκετά χρόνια τον πιο ισχυρό τομέα της οικονομίας της χώρας μας και παράλληλα την πλέον ταχέως εξελισσόμενη βιομηχανία. Το γεγονός αυτό ως επί το πλείστον είναι εξαιτίας της γεωγραφικής θέσης της χώρας μας και του ατελείωτου φυσικού πλούτου που περιέχεται σε αυτήν (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009).

Εάν θα έπρεπε να αναφέρουμε έναν ορισμό για αυτήν την έννοια, αυτός θα ήταν πως αφορά το σύνολο των φαινομένων και των σχέσεων που προκύπτουν από το ταξίδι καθώς επίσης και από την παραμονή σε ένα άλλο τόπο πλην της μόνιμης κατοικίας, κατά τέτοιο τρόπο, που να μην οδηγεί σε μια μόνιμη εγκατάσταση και να

μην έχει σχέση με καμία αμειβόμενη δράση (για τον μετακινούμενο) (Διακομιχάλης, 2009).

Ένας εξίσου διαδεδομένος ορισμός αναφέρει πως αποτελεί μια σύνθετη ορολογία η οποία περιέχει όλα τα είδη ταξιδιών που υλοποιούνται με πεζοπορία είτε με άλλα μέσα μεταφοράς, με κυριότερο στόχο την αναψυχή, την υγεία κλπ. Επί της ουσίας περιέχει οποιαδήποτε δράση η οποία έχει άρρηκτη σχέση με την προσωρινή βραχυπρόθεσμη μεκίνηση των ατόμων για προορισμούς έξω από τα μέρη στα οποία κατοικούν και δουλεύουν (Masouras and Papademetriou, 2015).

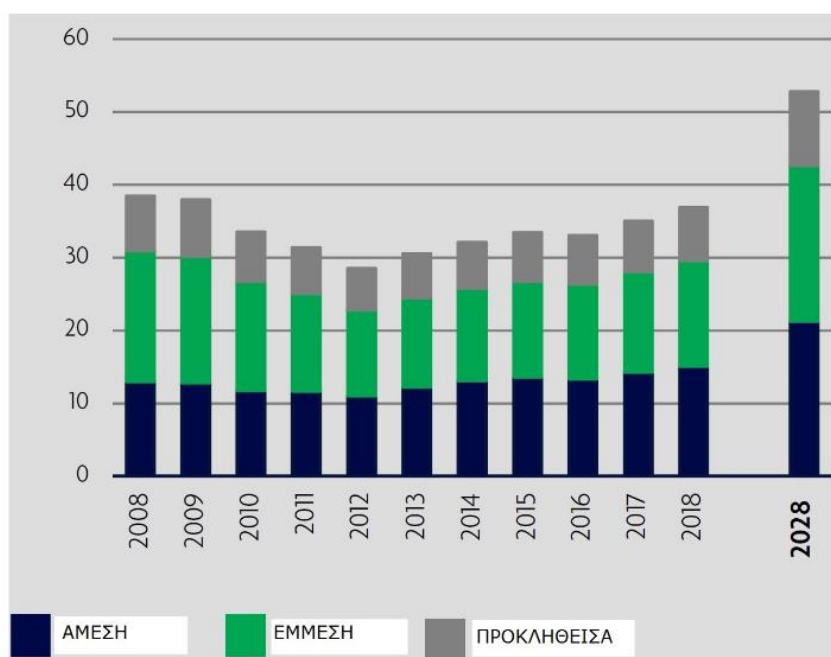
Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, στη συγκεκριμένη έννοια περιέχεται και ο όρος του τουρίστα. Με αυτήν την έννοια, επομένως, καλούμε έναν άνθρωπο ο οποίος επιλέγει να ταξιδέψει για ψυχαγωγία, για λόγους υγείας, για οικογενειακούς σκοπούς, για λόγους συμμετοχής σε διαφοροποιημένες δράσεις, τον άνθρωπο ο οποίος ταξιδεύει για επιχειρηματικούς λόγους κλπ (Λαγός, 2016),

Με την παραπάνω έννοια, όμως, δεν καλούμε τους ταξιδιώτες οι οποίοι διέρχονται σε ένα κράτος δίχως να σταματήσουν ακόμα κι αν η χρονική διάρκεια διέλευσής τους είναι πιο μεγάλη από 1 ημέρα. Με τον τρόπο αυτόν, επομένως, οι άνθρωποι αυτοί είναι εφικτό να λογιστούν σαν ένα σύνολο ανθρώπων με παρόμοια ενδιαφέροντα δίχως σταθερούς δεσμούς και με χαλαρή συνοχή (Masouras and Papademetriou, 2015).

1.2 Ο τουρισμός στην Ελλάδα

Η χώρα μας αποτελεί τον πιο διαδεδομένο τουριστικό προορισμό εξαιτίας της εκτεταμένης ακτογραμμής και των πολλών νησιών της, αλλά και εξαιτίας του φυσικού πλούτου της. Τα συγκεκριμένα γνωρίσματα έχουν επιφέρει σημαντικές επιρροές και επιδράσεις και στη διάρθρωση του τουρισμού που χαρακτηρίζεται από ένα μεγάλο σύνολο καταλυμάτων με χωρική διάχυση στο σύνολο της επικράτειας, ως επί το πλείστον όμως στα νησιά, αλλά και μικρό βαθμό οργάνωσης συγκριτικά με άλλα μεσογειακά κράτη της ΕΕ (Λαγός, 2016).

Κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης και της τεράστιας αβεβαιότητας που αυτή επέφερε σε όλους τους οικονομικούς τομείς σε διεθνές και εθνικό επίπεδο, ο εν λόγω κλάδος αποτελεί μέχρι και σήμερα τον μοναδικό σταθερά εξελισσόμενο και ισχυρό τομέα της οικονομίας της χώρας μας. Ο κίνδυνος εδώ είναι πως η ραγδαία ανάπτυξη είναι εφικτό να έρθει σε βάρος του φυσικού περιβάλλοντος, που αποτελεί την ίδια τη βάση του ίδιου του τομέα αυτής της μορφής στη χώρα μας (Masouras and Papademetriou, 2015).

Εικόνα 1.1 : Συνολική συμβολή του τουρισμού στο ΑΕΠ της Ελλάδος (Υφαντής, 2018)

Κυρίως τα πρώτα χρόνια της κρίσης διαφαινόταν σημαντικές τάσεις οπισθοδρόμησης στο νομοθετικό πλαίσιο που αφορούσε την προστασία του φυσικού περιβάλλοντος προς όφελος της ανάπτυξης υποδομών. Ο συγκεκριμένος τομέας της χώρας μας τα πρώτα χρόνια της κρίσης παρουσίασε σημαντική ανάγκη από ενίσχυση της επιχειρηματικότητας και της προσέλκυσης επενδύσεων (Masouras and Papademetriou, 2015).

Ο εν λόγω κλάδος εξακολουθεί να αποτελεί ένα ισχυρό χαρτί για την οικονομικό μεγέθυνση της χώρας μας με καθοριστικές μελλοντικές προοπτικές εξέλιξης. Δημιουργήθηκε την περίοδο του '60 και επικεντρώθηκε στο μοντέλο ήλιος και θάλασσα αλλά και στον αρχαιολογικό πλούτο που έχει να επιδείξει η χώρα μας. Στα κυριότερα γνωρίσματα του συγκεκριμένου τομέα της χώρας μας περιέχεται το μοντέλο των 3S (sea, sun, sand), η τουριστική μονοκαλλιέργεια σε νησιωτικές και παράκτιες τοποθεσίες, ο κορεσμός και η υπέρ-προσφορά στον κλάδο των καταλυμάτων, το τεράστιο ποσοστό μικρομεσαίων επιχειρήσεων, η ολιγοψωνιακή τουριστική ζήτηση καθώς επίσης και η καθοριστική υποβάθμιση του περιβάλλοντος (Λαγός, 2016),

Ο συγκεκριμένος τομέας της χώρας μας δείχνει πως όχι μονάχα έχει δυνατές αντοχές και αντιστάσεις σε σχέση με τις εγχώριες και διεθνείς αλλαγές, αλλά παρουσιάζει και συνεχόμενη αυξητική τάση. Την περίοδο του 2017 παρουσιάστηκε ανοδική τάση, συγκριτικά με την περίοδο του 2016, τόσο σε ό,τι έχει να κάνει με την εισερχόμενη ταξιδιωτική κινητικότητα με 30,2 εκατομμύρια αφίξεις (ανοδική τάση 7% περιέχοντας και την κρουαζιέρα), όσο και σε ό,τι έχει να κάνει με τις εισροές με 14,5 δισεκατομμύρια ευρώ ταξιδιωτικές εισπράξεις (ανοδική τάση κατά 11%) (Τζιάλας, 2018).

Ο σχεδιασμός της χώρας μας έχει σαν βασικότερο σκοπό να κατορθώσουμε την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου, να αναπτύξουμε και να καταστήσουμε ευρέως δημοφιλείς στο εξωτερικό καινούριους προορισμούς, να δημιουργήσουμε και να προωθήσουμε τις εναλλακτικές μορφές τουρισμού και να προσφέρουμε, μέσα από καινούριες επενδυτικές κινήσεις, υποδομές και υπηρεσίες υψηλότερης ποιότητας, εμπλουτίζοντας με αυτόν τον τρόπο του τουριστικό αγαθό της χώρας μας (Πρωτοπαπαδάκης, 2013).

Εξίσου σημαντική είναι η ενθάρρυνση και η υποστήριξη καθορισμένων συνεργειών ανάμεσα στο συγκεκριμένο τομέα και άλλους τομείς χρηματοοικονομικής δράσης. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η ολοκλήρωση των δράσεων του Φόρουμ Αγροδιατροφής-βιομηχανίας-τουρισμού όπου ενεργό ρόλο έχουν, εκτός από τα αρμόδια Υπουργεία, και άλλα συλλογικά όργανα των εκπροσώπων των τομέων αυτών με κυριότερο σκοπό τη διασύνδεσή τους, προκειμένου να υπάρξει μεγαλύτερη

βελτίωση σε ό,τι έχει να κάνει με τα αποτελέσματα των 3 κλάδων που αναφέρθηκαν παραπάνω (Τζιάλας, 2018).

Πίνακας 1.1 : Τουρίστες εξωτερικού και ταξιδιωτικές εισπράξεις (2016-2018)

ΑΡΙΘΜΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΑΠΟ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ			
	2018	33.072.200	
	2017	30.161.000	
	2016	28.070.800	
ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΕΣ ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ (έσοδα από τουρίστες από εξωτερικό)			
	2018	16.085.800.000	
	2017	14.630.100.000	
	2016	13.206.800.000	
Σύγκριση αριθμού τουριστών			
	2016	2017	2018
ΓΕΡΜΑΝΟΙ	3.138.700	3.706.000	4.381.400
ΒΡΕΤΑΝΟΙ	2.894.700	3.000.200	2.942.800

Πηγή : ΣΕΤΕ, 2019

1.3 Εναλλακτικός τουρισμός

Με τη συγκεκριμένη έννοια αναφερόμαστε σε μια νέα νοοτροπία στον τουριστικό τομέα που περιέχει όλα τα είδη τουρισμού, που προσελκύουν ταξιδιώτες με εξειδικευμένα ενδιαφέροντα. Εμφανίζει καθορισμένα γνωρίσματα όπως είναι για παράδειγμα η προστασία του φυσικού περιβάλλοντος, η αποφυγή των κλασικών τουριστικών προσφορών, η συντήρηση των οικοσυστημάτων, η αλληλεπίδραση των ανθρώπων με τα πολιτιστικά μνημεία, η υποστήριξη αγροτικών τοποθεσιών καθώς επίσης και η επίλυση σημαντικών ζητημάτων που έχουν άμεση σχέση με τον εποχιακό τουρισμό (Διακομιχάλης, 2009).

Γενικότερα, με βασικότερο στόχο την αντιμετώπιση σημαντικών ζητημάτων τα οποία αντιμετωπίζει ο συγκεκριμένος κλάδος σε αρκετά κράτη υποδοχής και

φιλοξενίας τουριστών, μεταξύ των οποίων και το πρόβλημα της εποχικότητας, οι πολιτικές τους εξουσίες και κυρίως οι υπεύθυνοι του εν λόγω κλάδου στο δημόσιο και ιδιωτικό τομέα αναπτύσσουν διαφοροποιημένα εναλλακτικά είδη τουρισμού, που κάτω από καθορισμένα κριτήρια και παραμέτρους έχουν την ευχέρεια να αποτελέσουν σημαντική διέξοδο από τα παραπάνω προβλήματα (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009).

Τα πιο διαδεδομένα είδη αυτής της μορφής είναι ο οικοτουρισμός, ο αγροτουρισμός, ο γαστρονομικός τουρισμός, ο πολιτιστικός τουρισμός, ο θρησκευτικός τουρισμός, ο φυσιολατρικός και περιπατητικός τουρισμός καθώς επίσης και ο ορειβατικός, ο χειμερινός, ο θαλάσσιος, ο αθλητικός, ο εκπαιδευτικός, ο συνεδριακός καθώς επίσης και ο ιατρικός τουρισμός, που αποτελεί και πεδίο έρευνας για τη συγκεκριμένη εργασία που **καλούμαστε να εκπονήσουμε** (Βενετσανοπούλου, 2006).

Στα κυριότερα πλεονεκτήματα επένδυσης των συγκεκριμένων μορφών τουρισμού περιέχονται τα εξής :

- Ποικίλο φυσικό περιβάλλον εξαιρετικής ομορφιάς
- Ανοδική τάση της ζήτησης για καινούριες τουριστικές εμπειρίες που είναι εφικτό να οδηγήσουν σε ευοίωνες προοπτικές ανάπτυξης
- Εξαιρετικός πολιτισμικός και ιστορικός πλούτος
- Αναπτυγμένη υφιστάμενη τουριστική υποδομή που είναι δυνατόν να δράσει υποστηρικτικά στα αγαθά εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Σωτηριάδης και Φαρσάρη, 2009)

.....

ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ

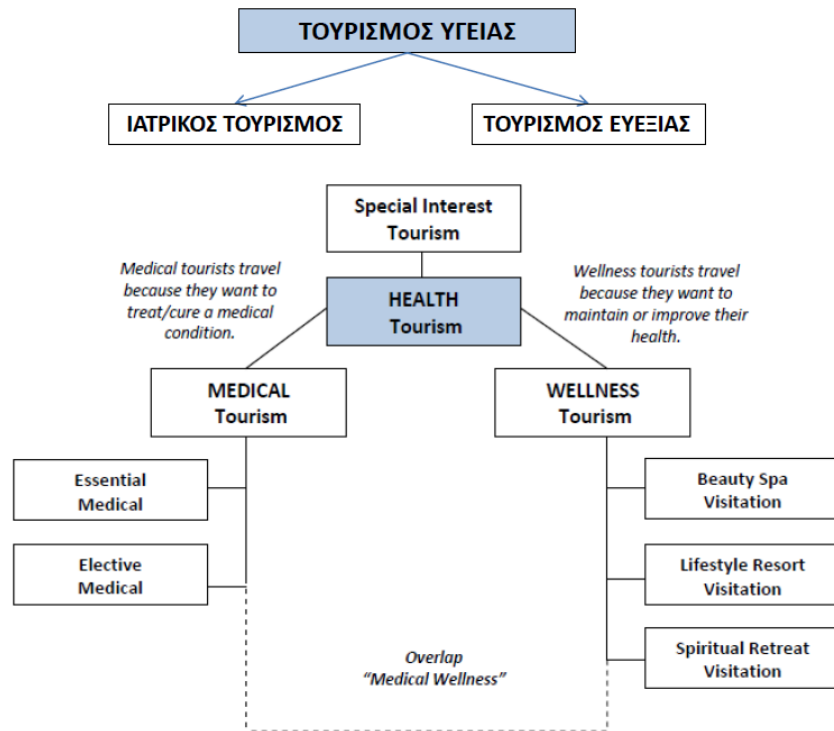
2.1 Βασικές έννοιες

Η συγκεκριμένη έννοια αφορά δύο διαφοροποιημένες κατηγορίες υπηρεσιών. Αρχικά αφορά τη διαχείριση ιατρικών αναγκών για τουρίστες που βρίσκονται σε ξένο κράτος για ταξίδι διακοπών είτε επαγγελματικό ταξίδι είτε προσωρινή εγκατάσταση. Η συγκεκριμένη κατηγορία περιέχει επείγοντα περιστατικά υγείας (όπως είναι για παράδειγμα ένα καρδιακό επεισόδιο κλπ) είτε τακτικές υγειονομικές ανάγκες για χρόνιες παθήσεις (όπως για παράδειγμα αιμοκάθαρση νεφροπαθών κλπ) (Caballero-Danell and Mugomba, 2006).

Στη συγκεκριμένη κατηγορία υπηρεσιών οι πιο καθοριστικές ομάδες πάσχοντες με χρόνια νοσήματα είναι οι νεφροπαθείς που αναφέρθηκαν και παραπάνω, οι καρκινοπαθείς, οι καρδιοπαθείς, οι άνθρωποι οι οποίοι αντιμετωπίζουν αιματολογικές παθήσεις καθώς επίσης και άνθρωποι που ανήκουν σε μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα και χρήζουν συστηματικής ιατρικής αλλά και φαρμακευτικής παρακολούθησης (Glinos et al., 2010).

Η δεύτερη κατηγορία αφορά τον ιατρικό τουρισμό επιλογής, όπου ο πάσχων διαλέγει να ταξιδέψει με κυριότερο στόχο να λάβει μια καθορισμένη ιατρική υπηρεσία παρακινούμενος από συγκεκριμένες παραμέτρους όπως είναι για παράδειγμα το κόστος της υπηρεσίας, η ποιότητά της και η συνολική φροντίδα, ο χρόνος αναμονής στο κράτος προέλευσης του για την παροχή παρόμοιας υπηρεσίας, η ευκαιρία να συνδυάσει ιατρική περίθαλψη με ψυχαγωγία κλπ. Στη συγκεκριμένη κατηγορία οι πιο συχνές υπηρεσίες είναι η αισθητική χειρουργική, η οδοντιατρική, η οφθαλμολογία, η

τεχνητή γονιμοποίηση, η καρδιοχειρουργική, η ορθοπεδική θεραπεία και αποκατάσταση, η θεραπεία του καρκίνου καθώς επίσης και μεταμοσχεύσεις οργάνων (Yeoh et al., 2013).

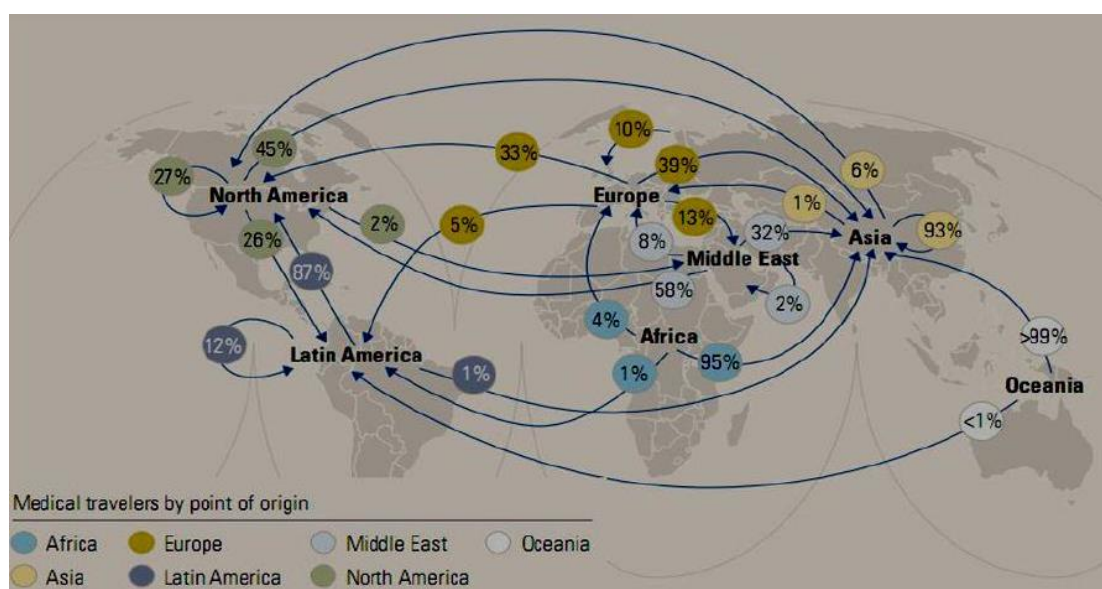

Εικόνα 2.1 : Τουρισμός υγείας (Κοκορότσικος, 2018)

Επί της ουσίας η έννοια του ιατρικού τουρισμού αναφέρεται στην επιλογή των ανθρώπων οι οποίοι κατοικούν σε έναν τόπο να ταξιδέψουν σε ένα άλλον τόπο εντός ή εκτός της χώρας μόνιμης κατοικίας τους με στόχο να λάβουν ιατρική, οδοντιατρική είτε χειρουργική φροντίδα. Αυτό μπορεί να αφορά το γεγονός πως ο άλλος τόπος ή κράτος έχει πιο χαμηλά κόστη, ευκολότερη προσβασιμότητα στις υπηρεσίες υγείας καθώς επίσης και πιο υψηλό επίπεδο υπηρεσιών αυτής της μορφής (Cormany and Baloglu, 2010).

Η εν λόγω μορφή τουρισμού σαν ειδική αγορά έχει μετατραπεί λόγω της ραγδαίας ανάπτυξής της σε βιομηχανία, στην οποία οι άνθρωποι πολλές φορές διανύουν τεράστιες αποστάσεις σε υπερπόντια κράτη, με βασικότερο στόχο να λάβουν

ιατρική φροντίδα, ενώ παράλληλα είναι παραθεριστές, σε μια πιο συμβατική έννοια της συγκεκριμένης ορολογίας. Τα τελευταία έτη παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση ως επί το πλείστον εξαιτίας του υψηλού κόστους της θεραπείας σε πλούσια κράτη, του μεγάλου χρόνου αναμονής, των προσιτών φθηνών αεροπορικών εισιτηρίων καθώς επίσης και των ευνοϊκών χρηματοοικονομικών συναλλαγών (Garg and Bhardwaj, 2012).

Εικόνα 2.2 : Ροή τουριστών υγείας ανά τον κόσμο (Κοκορότσικος, 2018)

Στη σημερινή εποχή, η παραπάνω ορολογία είναι ακόμη ιδιαίτερα συγκεκριμένη, αόριστη και ασαφής. Κάποιες φορές χρησιμεύει σαν υποκατάστατο για τον ιατρικό τουρισμό είτε σαν συνώνυμη έννοια της ορολογίας του τουρισμού ευεξίας. Για να μην υπάρχει αυτή η σύγχυση, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως ο τουρισμός ευεξίας έχει άμεση σχέση με τους υγιείς ανθρώπους οι οποίοι επιλέγουν να ταξιδέψουν με στόχο τη συντήρηση είτε την προαγωγή της προσωπικής τους υγείας και ευεξίας (Caballero-Danell and Mugomba, 2006).

Καθοριστικό κίνητρο του ταξιδιού αυτής της μορφής είναι η προώθηση και η συντήρηση της ατομικής υγείας, με κυριότερο σκοπό την επίτευξη μιας ολιστικής ευεξίας, που περιέχει ευεξία του σώματος, του νου αλλά και της ψυχής των ανθρώπων.

Λόγω του ότι ο εν λόγω τουρισμός προβάλλει τον υγιεινό και ισορροπημένο τρόπο ζωής έχει άμεση σχέση με τη διατροφή, την ελάττωση του άγχους, την απώλεια βάρους καθώς επίσης και την αντί-γήρανση (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

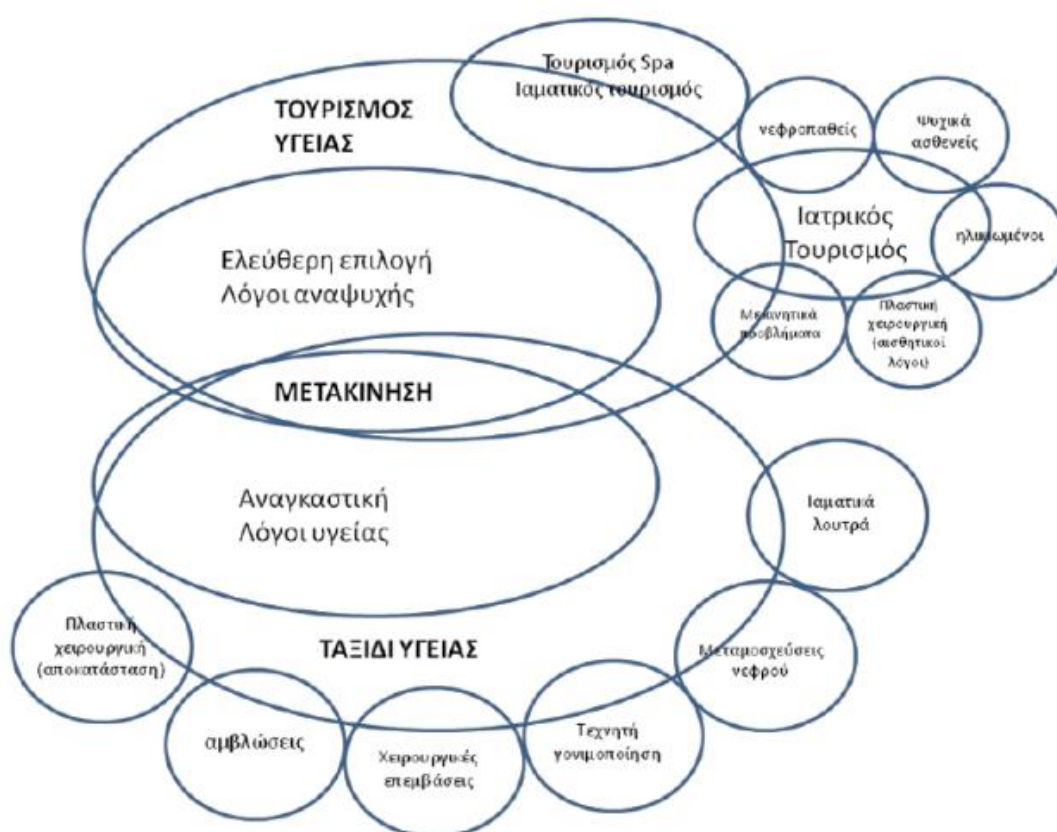
Η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού τις περισσότερες φορές παρέχει ένα ολοκληρωμένο πακέτο, που περιέχει ένα σύνολο αγαθών και υπηρεσιών εναλλακτικής ιατρικής, όπως είναι για παράδειγμα ο βελονισμός, η χειροπρακτική, η ομοιοπαθητική, η αρωματοθεραπεία, τεχνικές χαλάρωσης, διαλογισμό, μασάζ, γιόγκα κλπ. Στην εν λόγω μορφή τουρισμού περιέχεται ο ιδιαίτερα διαδεδομένος ιαματικός τουρισμός αλλά και ο τουρισμός θαλασσοθεραπείας που είναι γνωστός με τον όρο spa (Σαράφης, 2011).

Πίνακας 2.1 : Διαφορές νοσηλείας και τουρισμού

Νοσηλεία	Τουρισμός
Διαμονή σε νοσηλευτικά ιδρύματα	Διαμονή σε τουριστικά καταλύματα
Αναγκαστική δράση	Οικειοθελής δράση
Απουσία υγείας	Καλή σωματική και ψυχική υγεία
Δεν περιέχεται στις δράσεις αναψυχής	Περιέχεται στις δράσεις αναψυχής
Δεν αποτελεί κριτήριο ο ελεύθερος χρόνος	Βασική παράμετρος ο ελεύθερος χρόνος
Κίνητρο η βελτίωση και η αποκατάσταση της υγείας	Κίνητρο η ξεκούραση και η αναψυχή
Αντικειμενικός στόχος η ίαση	Αντικειμενικός στόχος η αναψυχή
Αρνητικά συναισθήματα	Θετικά συναισθήματα

Πηγή : Garg and Bhardwaj, 2012

Τέλος, είναι σημαντικό να τονιστεί πως ο ιαματικός τουρισμός αποτελεί εξειδικευμένη μορφή τουρισμού, που περιέχει όλες τις δράσεις και σχέσεις προσωρινής διακίνησης και διαμονής ατόμων που έχουν σαν βασικότερο σκοπό την πρόληψη, τη συντήρηση καθώς επίσης και την αποκατάσταση της σωματικής και ψυχικής υγείας αλλά και ευεξίας τους, με τη χρησιμοποίηση φυσικών ιαματικών πόρων (Caballero-Danell and Mugomba, 2006).

Εικόνα 2.3 : Το πλέγμα του τουρισμού και των ταξιδιών υγείας (Μοίρα και Μυλωνόπουλος, 2014)

2.2 Λόγοι επιλογής ιατρικού τουρισμού

Σε μια προσπάθεια να εντοπιστούν οι κυριότεροι σκοποί αυτής της μορφής του τουρισμού σύμφωνα με τους βασικότερους λόγους επίσκεψης τους, αναφέρονται

τρεις βασικές ομάδες ανθρώπων οι οποίοι διαλέγουν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό και να διαμείνουν σε κέντρα ιατρικού τουρισμού και έχουν άμεση σχέση με τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Η πρώτη κατηγορία αφορά ανθρώπους οι οποίοι διαλέγουν να συνδυάσουν την τουριστική τους μετακίνηση για διακοπές με άλλους λόγους προληπτικής ιατρικής χειρουργικών επεμβάσεων και θεραπευτικής αγωγής στον κλάδο της ψυχικής υγείας που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο σε ό,τι έχει να κάνει με τον παράγοντα της ευεξίας και την εσωτερική ισορροπία.

Η δεύτερη κατηγορία αφορά τους ανθρώπους οι οποίοι ψάχνουν μια ειδική ιατρική και γενικότερα μια θεραπευτική αγωγή αποκατάστασης από πρόσκαιρες είτε ακόμα και χρόνιες αναπηρίες ταυτόχρονα με τις διακοπές τους είτε με την υλοποίηση άλλων εναλλακτικών μορφών τουρισμού (Κοκκώσης και συν., 2011).

Στην τρίτη και τελευταία κατηγορία περιέχονται οι άνθρωποι οι οποίοι εξαιτίας χρόνιων είτε ιδιαίτερων ζητημάτων υγείας που αντιμετωπίζουν (όπως για παράδειγμα νεφρική ανεπάρκεια, μεταμόσχευση οργάνων κλπ), δεν έχουν πρακτικά την ευχέρεια να υλοποιήσουν διακοπές είτε να ασκήσουν άλλες μορφές τουρισμού και δεν περιλαμβάνονται στις κλασικές τουριστικές επιχειρήσεις και για αυτό το λόγο διαλέγουν να κατευθυνθούν σε εγκαταστάσεις οι οποίες τους προσφέρουν όλες τις απαιτούμενες υπηρεσίες υγείας τις οποίες χρειάζονται αλλά σε περιβάλλον το οποίο δεν έχει ατμόσφαιρα ενός νοσοκομείου (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Με τον τρόπο αυτόν, μοναδική επιλογή με στόχο να καταφέρουν να απολαύσουν την εμπειρία της γνωριμίας μιας διαφορετικής τοποθεσίας θα πρέπει να επισκεφτούν ένα κέντρο τουρισμού αυτής της μορφής, του οποίου οι εγκαταστάσεις θα τους προσφέρουν όλες τις υπηρεσίες υγείας που χρειάζονται (όπως για παράδειγμα μονάδες αιμοκάθαρσης κλπ) αλλά σε ένα ευχάριστο, πολυτελές και φιλικό περιβάλλον (Δοξιάδης και συν., 2012).

2.3 Η συμβολή του ιατρικού τουρισμού στην οικονομία των χωρών

Η ισχυρή εξέλιξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού τα τελευταία έτη είναι συνέπεια από τη μια της υψηλής ζήτησης από τη μεριά των πασχόντων και από την άλλη της αναγνώρισης αυτού από τα κράτη προορισμού σαν πηγή χρηματοοικονομικού οφέλους και ανάπτυξης. Ολοένα και πιο πολλά κράτη έχουν ξεκινήσει να αντιλαμβάνονται την ευκαιρία που τους προσφέρει η εν λόγω μορφή τουρισμού. Δεδομένου πως πρόκειται για έναν κλάδο η ανάπτυξη του οποίου είναι συνέπεια συντονισμένων δράσεων και συνύπαρξης φορέων που προέρχονται από διαφορετικά κράτη, η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού αποτελεί πόλο έλξης επενδυτικού ενδιαφέροντος για αρκετούς ετερόκλητους ενδιαφερόμενους (Σαραντόπουλος, 2014).

Ιδιωτικά νοσοκομεία, ιατρικό και νοσηλευτικό ανθρώπινο δυναμικό, η φαρμακοβιομηχανία, η εκπαίδευση μέσω τηλεματικής ιατρικής, οι υπηρεσίες διερμηνείας, οι διαμεσολαβητές αυτής της μορφής τουρισμού, οι εθνικοί αλλά και οι διεθνείς φορείς διαπίστευσης επαγγελματιών και υπηρεσιών υγείας, οι υποδομές φιλοξενίας, οι αεροπορικές εταιρίες κλπ αποτελούν τους κυριότερους ωφελούμενους κλάδους αυτής της μορφής τουρισμού.

Οι παραπάνω αναφερόμενοι έχουν άμεση σχέση μεταξύ τους στην αλυσίδα εφοδιασμού του συγκεκριμένου τουρισμού με κυριότερο στόχο την προσφορά υψηλότερων και ποιοτικότερων υπηρεσιών υγείας στους ξένους πάσχοντες. Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να επισημανθεί πως οι εν λόγω πάσχοντες και οι συνοδοί τους ξοδεύουν περισσότερα χρήματα ανά άτομο συγκριτικά με τους επισκέπτες του γενικού τουρισμού (Κουσκούκης, 2015).

Η παραπάνω διαφορά προέρχεται κυρίως από το γεγονός πως οι πάσχοντες ιατρικού τουρισμού είναι πιο ευκατάστατοι συγκριτικά με τους επισκέπτες γενικού τουρισμού, καθώς από τη στιγμή που έχουν την ευχέρεια να υποστηρίξουν οικονομική την ιατρική τους φροντίδα σε διεθνές επίπεδο, τις περισσότερες φορές έχουν μεγαλύτερη αγοραστική ευχέρεια και επομένως έχουν τη δυνατότητα να ξοδέψουν περισσότερα χρήματα κατά την παραμονή τους σε ένα κράτος προορισμού που προσφέρει αυτήν την μορφή τουρισμού.

Έρευνες έχουν δείξει πως περίπου το 50% των διεθνών πασχόντων ταξιδεύουν έχοντας μαζί τους τουλάχιστον 2 συνοδούς, που φαίνεται να δαπανούν σχεδόν 2,7

χιλιάδες δολάρια για κάθε άτομο, πιο πολλά δηλαδή από τους επισκέπτες γενικού τουρισμού. Οι ίδιες έρευνες αναφέρουν πως η διαμονή, η αγορά αγαθών καθώς επίσης και τροφίμων αποτελούν τις βασικότερες κατηγορίες στις οποίες επιλέγουν να επενδύσουν τα χρήματά τους οι τουρίστες αυτής της μορφής (Σαραντόπουλος, 2014).

Από όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω είναι εφικτό να τονίσουμε πως η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού αποτελεί καθοριστική παράμετρο κέρδους για τα κράτη προορισμού ενώ παράλληλα διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη της επιχειρηματικότητας, αναπτύσσοντας καινούριες θέσεις απασχόλησης, στην αξιοποίηση του διαθέσιμου επιστημονικού ανθρώπινου δυναμικού του καθώς επίσης και στην αναστροφή του φαινομένου της μετανάστευσής του. (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Ειδικότερα, ο τουρισμός αυτής της μορφής έχει την ευχέρεια να ενθαρρύνει τους καλά καταρτισμένους ιατρούς και άλλους επαγγελματίες υγείας να παραμείνουν στη χώρα τους και να ασκούν το συγκεκριμένο επάγγελμα. Αρκετά από τα κορυφαία νοσοκομεία στους πιο διαδεδομένους προορισμούς αυτής της μορφής καταβάλουν στους υπαλλήλους τους παρόμοιους μισθούς με εκείνους που λαμβάνουν τα νοσοκομεία των ανεπτυγμένων κρατών.

Δεδομένης της μισθολογικής κλίμακας, σε σχέση με εκείνη των νοσοκομείων διεθνούς κλάσης, ακόμη και οι επαγγελματίες υγείας από ανεπτυγμένες χώρες επιλέγουν να μετακομίσουν, με βασικότερο στόχο να δουλέψουν σε νοσοκομεία αυτών των κρατών. Τέλος, είναι σημαντικό να αναφερθεί πως η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού παίζει καθοριστικό ρόλο στην αισθητή ελάττωση του προβλήματος της εποχικότητας που καλείται να αντιμετωπίσει όλα αυτά τα χρόνια ο εν λόγω κλάδος. Η προσφορά υπηρεσιών αυτής της μορφής κατά τη διάρκεια του έτους αναπτύσσει σημαντικές επιμηκύνσεις της τουριστικής περιόδου και με αποτέλεσμα να επιφέρει σημαντικές ανοδικές τάσεις στις εισροές της οικονομίας μιας χώρας (Σαραντόπουλος, 2014).

2.4 Το οικοσύστημα του ιατρικού τουρισμού

Ο κλάδος της υγείας αποτελεί από τη φύση του ένα εξαιρετικά πολύπλοκο οικοσύστημα. Οι παράμετροι του συγκεκριμένου οικοσυστήματος είναι οι πάροχοι υγείας, οι ασφαλιστικοί φορείς υγείας, οι διαμεσολαβητές αυτής της μορφής τουρισμού, τα πρακτορεία και τα γραφεία του εν λόγω τουρισμού καθώς επίσης και οι διεθνείς φορείς πιστοποίησης και διαπίστευσης υπηρεσιών αυτού του είδους. Δίχως την ολοκληρωμένη συνεργασία όλων των παραπάνω παραμέτρων δεν είναι εφικτή η σωστή δράση του εν λόγω οικοσυστήματος (Caballero-Danell and Mugomba, 2006).

Σε ό,τι έχει να κάνει με τον καθοριστικό ρόλο που παίζουν οι πάροχοι υγείας, είναι σημαντικό να τονιστεί πως σε αυτούς περιέχονται τα νοσοκομεία και οι κλινικές, τα κέντρα αποκατάστασης και αιμοκάθαρσης, οι ακαδημαϊκοί ιατρικοί οργανισμοί αλλά και όλοι οι επαγγελματίες υγείας. Εξίσου σημαντικό ρόλο, όμως, παίζουν και οι ασφαλιστικοί φορείς. Στους συγκεκριμένους φορείς περιέχονται όχι μονάχα οι ιδιωτικές επιχειρήσεις ασφάλισης αλλά και οι διάφοροι φορείς της κοινωνικής ασφάλισης (Garg and Bhardwaj, 2012).

Οι πιο πολλές από τις ιδιωτικές επιχειρήσεις αυτής της μορφής οι οποίες έχουν εμπλακεί στον εν λόγω κλάδο προέρχονται από τις ΗΠΑ. Η υλοποίηση μιας τέτοιας συνεργασίας οριοθετείται από κάποιους σημαντικούς παράγοντες. Οι επιχειρήσεις αυτού του είδους αλλά και οι εργοδότες επιλέγουν αποκλειστικά και μόνο κορυφαία νοσοκομεία σε παγκόσμιο επίπεδο (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Παράλληλα, αναπτύσσουν συνεργασίες με οργανισμούς οι οποίοι έχουν πιστοποιηθεί από το Medical Tourism Association. Εξαιρετικά καθοριστικός είναι και ο παράγοντας της διαφάνειας, κυρίως της στρατηγικής της τιμολόγησης της επιχείρησης υγείας καθώς επίσης και η κοστολόγηση των παρεχόμενων υπηρεσιών. Ταυτόχρονα, καθοριστική είναι και η δράση των τμημάτων διεθνών πασχόντων εντός ενός νοσοκομείου που λογίζεται ως σημαντικό κριτήριο με στόχο την τελική επιλογή του (Glinos et al., 2010).

Καθοριστικό ρόλο, επίσης, διαδραματίζουν και οι διαμεσολαβητές. Επί της ουσίας αφορούν επιχειρήσεις μάρκετινγκ, που οριοθετούν ένα πακέτο ολοκληρωμένων μικτών, ιατρικών και ταξιδιωτικών υπηρεσιών. Αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος που τις περισσότερες φορές χαρακτηρίζονται και σαν one-stop καταστήματα. Ως επί το πλείστον είναι αρμόδιοι για την πληροφόρηση των πελατών πριν από ένα ταξίδι, τις

κατάλληλες δράσεις αλλά και τους διακανονισμούς των απαραίτητων εγγράφων, τον προ εγχειρητικό έλεγχο καθώς επίσης και τη μετεγχειρητική φροντίδα (Cormany and Baloglu, 2010). Οι υπηρεσίες αυτής της μορφής περιέχουν μεταφορές αέρος και εδάφους, εστίασης αλλά και διαμονής. Ο ρόλος των συγκεκριμένων διαμεσολαβητών είναι καθοριστικός, καθώς επί της ουσίας είναι εκείνος ο οποίος γεφυρώνει το κενό μεταξύ των τουριστών/πελατών και των παρόχων υγείας. Επίσης, είναι εκείνοι οι οποίοι καλούνται να απλοποιήσουν τις δράσεις και να διευκολύνουν όσο περισσότερο μπορούν τους ενδιαφερόμενους. Αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος που είναι σημαντικό να κατέχουν τον τομέα της υγείας το ίδιο καλά με τον τουριστικό κλάδο (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Εξίσου σημαντικό ρόλο, όμως, διαδραματίζουν και τα πρακτορεία αυτής της μορφής. Για την υλοποίηση του τουριστικού κομματιού, οι διαμεσολαβητές έχουν την ευχέρεια να συνεργάζονται με τα τοπικά είτε τα διεθνή ταξιδιωτικά πρακτορεία που δρουν σαν κλασσικοί μεσάζοντες για τουριστικά ζητήματα (Κουσκούκης, 2015).

Τέλος, υφίσταται η κατηγορία της διαπίστευσης και της πιστοποίησης. Οι συγκεκριμένες έννοιες αφορούν τη δράση της εποπτείας και της τυποποίησης της ποιότητας των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας (Κουσκούκης, 2015). Στα κυριότερα γνωρίσματα της διαπίστευσης περιέχεται η προαιρετική και εθελοντική δράση, η εξωτερική αξιολόγηση καθώς επίσης και το γεγονός πως υλοποιείται από κατάλληλα καταρτισμένους αξιολογητές με την καταβολή χρημάτων και έχει περιοδικό χαρακτήρα, καθώς η δράση επαναλαμβάνεται σε οριοθετημένες χρονικές περιόδους (τις περισσότερες φορές ανά 2 είτε 3 έτη). Οι κυριότεροι σκοποί αυτής της δράσης είναι η συνεχόμενη βελτίωση της ποιότητας, η βελτιωμένη υπευθυνότητα, ο συντονισμός καθώς επίσης και η ενημερωμένη λήψη αποφάσεων (Σαράφης, 2011).

Εικόνα 2.4 : Διάκριση υπηρεσιών ιατρικού τουρισμού (Σαραντόπουλος, 2014)

2.5 Είδη ιατρικού τουρισμού

Ο τουρισμός αυτής της μορφής χωρίζεται σε τρεις διαφορετικές ομάδες, με κυριότερο παράγοντα την κινητικότητα των πασχόντων. Η συγκεκριμένη διάκριση αφορά τον εσωτερικό, τον εισερχόμενο και τον εξερχόμενο τουρισμό αυτής της μορφής.

Ο πρώτος εξ αυτών έχει άμεση σχέση με τους πάσχοντες οι οποίοι μετακινούνται εντός ενός κράτους, με στόχο να λάβουν ιατρική φροντίδα εκτός της γεωγραφικής τοποθεσίας τους (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015). Ο εισερχόμενος τουρισμός αυτής της μορφής έχει άρρηκτη σχέση με τους πάσχοντες οι οποίοι επιλέγουν να ταξιδέψουν σε ένα κράτος με στόχο να βρουν καλύτερη ιατρική περίθαλψη. Από την άλλη πλευρά, στον εξερχόμενο τουρισμό αυτής της μορφής περιέχονται οι πάσχοντες οι οποίοι επιλέγουν να ταξιδέψουν εκτός της χώρας τους, με βασικότερο στόχο να λάβουν ιατρική περίθαλψη (Yeoh et al., 2013).

Με βάση τα βασικά κίνητρα του ταξιδιού, ο τουρισμός αυτής της μορφής είναι εφικτό να διακριθεί σε δυο ακόμα είδη. Στη συγκεκριμένη διάκριση περιέχονται α) οι τουρίστες είτε με επείγοντα περιστατικά υγείας είτε εκείνοι οι οποίοι χρήζουν τακτικών υγειονομικών απαιτήσεων σαν χρόνια ασθενείς και β) στον ιατρικό τουρισμό επιλογής που περιλαμβάνει τουρίστες... (Σαραντόπουλος, 2014).

Έρευνες, παρόλα αυτά, αναφέρουν πως είναι πιο σωστό η περίθαλψη των επειγόντων περιστατικών υγείας σε τουρίστες να περιέχεται στον γενικό τουρισμό,

αφού αυτή διασφαλίζει την ομαλή και ασφαλή ροή της τουριστικής κίνησης και υπηρετεί το σύγχρονο τουριστικό μάρκετινγκ. Σε παρόμοια κατηγορία περιέχονται, επίσης, και οι πάσχοντες με χρόνια νοσήματα, όπως είναι για παράδειγμα οι νεφροπαθείς, οι καρδιοπαθείς αλλά και άνθρωποι που ανήκουν σε μεγαλύτερη ηλικιακή ομάδα και χρήζουν συχνής ιατρικής περίθαλψης (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Από την άλλη πλευρά, ο ιατρικός τουρισμός επιλογής που αναφέρθηκε παραπάνω, αφορά κατά κύριο λόγο τουρίστες οι οποίοι διαλέγουν τη χώρα προορισμού, με κυριότερο στόχο τη λήψη καθορισμένης ιατρικής υπηρεσίας. Οι άνθρωποι ταξιδεύουν για τρεις διαφοροποιημένες μορφές ιατρικής φροντίδας που είναι οι επεμβατικές, οι διαγνωστικές καθώς επίσης και οι επεμβάσεις οι οποίες έχουν άμεση σχέση με τη σύγχρονη καθημερινότητα.

Η εν λόγω μορφή τουρισμού περιέχει καθορισμένες ιατρικές υπηρεσίες όπως είναι για παράδειγμα η τεχνητή γονιμοποίηση, η αισθητική χειρουργική, η οδοντιατρική, η οφθαλμολογία, η ορθοπαιδική χειρουργική, η καρδιολογία, η θεραπευτική αντιμετώπιση του καρκίνου, η παροχή υπηρεσιών σε νεφροπαθείς (όπως είναι για παράδειγμα η αιμοκάθαρση), οι μεταμοσχεύσεις οργάνων καθώς επίσης και ο προληπτικός έλεγχος υγείας (Κουσκούκης, 2015).

Οι υπηρεσίες οι οποίες περιέχονται στο πλαίσιο εφαρμογής αυτής της μορφής τουρισμού τις περισσότερες φορές καλύπτουν το πλήρες φάσμα των σύγχρονων ιατρικών υπηρεσιών. Ως επί το πλείστον αφορά θεραπείες που είναι επεμβατικές και υψηλής τεχνολογίας. Στη σημερινή εποχή τεράστιο ενδιαφέρον εντοπίζεται και στην έκθεση του Tourism Research and Marketing, με βάση την οποία τα δεδομένα τα οποία αφορούν τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού έχουν να κάνουν με τη θεραπεία πασχόντων (ιατρικός τουρισμός), την ανάγκη βελτίωσης (αισθητική χειρουργική), την ευεξία (spa και εναλλακτικές θεραπείες) καθώς επίσης και στην αναπαραγωγική δράση (θεραπίες γονιμότητας κλπ) (Δοξιάδης και συν., 2012).

Η ορολογία θεραπεία παθήσεων αφορά τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού και περιέχει γενικά ιατρικές εξετάσεις, οδοντιατρική φροντίδα, αντικαταστάσεις αρθρώσεων, χειρουργικές επεμβάσεις καρδιάς και άλλες εξίσου σημαντικές δράσεις οι οποίες χρειάζονται ειδικές ιατρικές παρεμβάσεις. Οι συγκεκριμένες υπηρεσίες είναι

δυνατόν να κυμαίνονται από τις υπηρεσίες υγειονομικής φροντίδας που είναι εφικτό να προσφέρει ένας τοπικός γενικός γιατρός μέχρι και σύνθετες χειρουργικές δράσεις, όπως συμβαίνει για παράδειγμα στην περίπτωση των μεταμοσχεύσεων κλπ (Garg and Bhardwaj, 2012).

Από την άλλη πλευρά, οι δράσεις βελτιώσεις κατά κύριο λόγο υλοποιούνται για αισθητικούς σκοπούς και τις περισσότερες φορές περιέχουν όλα τα είδη κοσμητικής χειρουργικής, χειρουργικής μαστού, λιφτινγκ προσώπου, λιποαναρρόφηση καθώς επίσης και κοσμητικής οδοντιατρικής δράσης. Τέλος, υφίσταται και ο τουρισμός αναπαραγωγής που αφορά την κινητικότητα των ανθρώπων σε άλλες χώρες με στόχο τη λήψη ιατρικής υποστήριξης στην αναπαραγωγή. Ζωτική σημασία έχει πως η επιλογή δέχεται σημαντικές επιρροές και επιδράσεις και εν τέλει οριοθετείται από το εκάστοτε νομοθετικό πλαίσιο τόσο της χώρας προέλευσης όσο και της χώρας υποδοχής (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

2.6 Οφέλη και κίνδυνοι του ιατρικού τουρισμού

Οι τουρίστες αυτής της μορφής έχουν την ευχέρεια να επωφεληθούν από το πιο χαμηλό κόστος της υγειονομικής περίθαλψης και την αισθητή ελάττωση του χρόνου στις λίστες αναμονής. Στα κράτη υποδοχής των συγκεκριμένων τουριστών, προσφέρονται σημαντικές υπηρεσίες προς τους ξένους πάσχοντες, διαμέσου της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού και με αυτόν τον τρόπο εισέρχεται ξένο συνάλλαγμα.

Έρευνες έχουν δείξει πως οι τουρίστες αυτής της μορφής τις περισσότερες φορές τείνουν να παραμείνουν περισσότερο στα κράτη υποδοχής για λόγους αποκατάστασης, πληρώνουν πιο πολλά χρήματα σε κλάδους εκτός από τους σχετιζόμενους με το συμβατικό τουρισμό (όπως για παράδειγμα η υγειονομική φροντίδα), ταξιδεύουν με τους συντρόφους τους, που χρησιμοποιούν τις τουριστικές υποδομές, θεωρείται πως κάνουν χρήση καλύτερης ποιότητας καταλυμάτων και πιο άνετων μεταφορικών μέσων και έχουν την τάση να κάνουν επαναλαμβανόμενες επισκέψεις (Μήτση και συν., 2018).

Για τους παραπάνω λόγους, οι τουρίστες αυτής της μορφής έχουν πιο μεγάλες ικανότητες εξόδων και μεγαλύτερη χρηματοοικονομική εμβέλεια συγκριτικά με τους συμβατικούς τουρίστες. Με αυτόν τον τρόπο, ο τουρισμός αυτής της μορφής είναι εφικτό να δράσει σαν κινητήριο μοχλός με κυριότερο στόχο την χρηματοοικονομική μεγέθυνση των κρατών υποδοχής (Σαραντόπουλος, 2014).

Ένα εξίσου σημαντικό κέρδος, που υφίσταται από τις καινούριες υποδομές οι οποίες αναπτύσσονται με βασικότερο στόχο την προσέλκυση τουριστών αυτού του είδους, αποτελεί η ανάπτυξη μακροπρόθεσμων και υψηλότερης εξειδίκευσης θέσεων απασχόλησης. Παράλληλα, τα οικονομικά (όπως για παράδειγμα οι υψηλότεροι μισθοί) και τα τεχνικά (όπως για παράδειγμα τα υψηλότερης τεχνολογίας περιβάλλοντα εργασίας) αποτελούν σημαντικά κίνητρα για τους επαγγελματίες υγείας οι οποίοι εργάζονται σε αυτόν τον τομέα και είναι εφικτό να δράσουν αποτρεπτικά για τους επαγγελματίες αυτής της μορφής στην εγκατάλειψη της χώρας τους, προκειμένου να δουλέψουν σε ιδρύματα του εξωτερικού.

Ακόμα, η χρησιμοποίηση των υποδομών αυτής της μορφής είναι εφικτό να είναι επωφελής και για τους ημεδαπούς πάσχοντες, αφού οι επενδύσεις σε περισσότερο προηγμένες ιατρικές υπηρεσίες είναι δυνατόν να ενθαρρύνουν τους πάσχοντες, που σε διαφορετική περίπτωση θα επέλεγαν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό με κυριότερο στόχο να λάβουν καλύτερη ιατρική περίθαλψη, να λάβουν την ανάλογη φροντίδα στη χώρα τους, συντηρώντας με αυτόν τον τρόπο τα κεφάλαια στο εσωτερικό της χώρας τους (Μήτση και συν., 2018).

Παράλληλα, τα πιο πολλά νοσοκομεία τα οποία προσφέρουν υπηρεσίες σε ξένους πάσχοντες έχουν άμεση σχέση αλλά και εξάρτηση ως επί το πλείστον από τους τόπιους με στόχο την υλοποίηση του μεγαλύτερου τμήματος των δράσεων τους. Γενικότερα, στα κυριότερα οφέλη για τη χώρα υποδοχής περιέχεται το υψηλότερο επίπεδο ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας, το διεθνώς αναγνωρισμένο επιστημονικό ανθρώπινο δυναμικό, ο υπερσύγχρονος ιατροτεχνολογικός εξοπλισμός, οι ανταγωνιστικές τιμές, οι διεθνείς πιστοποιήσεις υπηρεσιών αυτής της μορφής καθώς επίσης και το πλούσιο σύνολο ιατρικών υπηρεσιών (Κοκορότσικος, 2018).

Από την άλλη μεριά, όμως, υφίσταται και ο κίνδυνος ανάπτυξης ενός συστήματος δύο επιπέδων, με τους ξένους πάσχοντες να λαμβάνουν καλύτερη

φροντίδα σε σχέση με τους ημεδαπούς πάσχοντες. Αυτός είναι και ο βασικότερος λόγος που στην ανάπτυξη μιας καθορισμένης στρατηγικής είναι σημαντικό να διερευνάται και ο ενεργός ρόλος σε μια διμερή σχέση, που προσφέρει πιο μεγάλες ικανότητες εξασφάλισης των συμφερόντων των πασχόντων (Μήτση και συν., 2018).

Στις κυριότερες αδυναμίες του εν λόγω τομέα στη χώρα μας περιέχεται η αδύναμη υποστήριξη από το κράτος σε σημαντικά ζητήματα (όπως είναι για παράδειγμα ρυθμιστικά, επενδυτικά και ζητήματα προώθησης), το χαμηλότερο επίπεδο δικτύωσης σε ό,τι έχει να κάνει με διεθνείς brokers & facilitators ιατρικού τουρισμού, το γεγονός πως δεν υφίσταται οργανωμένη προώθηση της χώρας μας σαν προορισμός αυτών των υπηρεσιών καθώς επίσης και το γεγονός πως δεν έχουν αναπτυχθεί τα δίκτυα συνεργασιών ανάμεσα σε τουριστικές, μεταφορικές, υγειονομικές αλλά και ξενοδοχειακές επιχειρήσεις (Κοκορότσικος, 2018).

2.7 Οι κυριότεροι σταθμοί του ιατρικού τουρισμού για τη χώρα μας

Καθοριστικό ρόλο έχει παίξει το γεγονός πως κατά την περίοδο του 2012 το Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο της χώρας μας ανέθεσε στο Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής την εκπόνηση της 1^{ης} μεγάλης έρευνας με θέμα την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού στη χώρα μας. Η έρευνα αυτή ανέδειξε τα τεράστια συγκριτικά πλεονεκτήματα που έχει η χώρα μας και υπέδειξε τα στάδια τα οποία είναι σημαντικό να ακολουθηθούν από την πολιτεία και τους υπόλοιπους παρόχους.

Εξίσου σημαντικό ρόλο έπαιξε ένα χρόνο αργότερα η σύσταση του Συμβουλίου Ελληνικού Ιατρικού Τουρισμού (ΕΛΙΤΟΥΡ). Αφορά μια ΜΚΟ η οποία συγκεντρώνει επιχειρήσεις από τους τομείς της υγείας, του τουρισμού, των μεταφορών, της ασφάλισης, του μάρκετινγκ κλπ. και αποτελεί την 1^η επιτυχή συλλογική ενέργεια με στόχο την ανάδειξη και την εδραίωση της χώρας μας σαν ένα από τους σημαντικότερους προορισμούς του τουρισμού αυτής της μορφής (Κοβαίου, 2017).

Μια εξίσου σημαντική κίνηση έγινε την περίοδο του 2014 όπου το Ινστιτούτο που αναφέρθηκε παραπάνω υλοποίησε μια 2^η έρευνα με τη συνδρομή του Ξενοδοχειακού Επιμελητηρίου, με κυριότερο στόχο την ανάληψη σειράς δράσεων (όπως για παράδειγμα η ανάπτυξη βάσεων δεδομένων παρόχων υπηρεσιών και τουρισμού υγείας, η ανάπτυξη κώδικα δεοντολογίας κλπ) με στόχο την ανάπτυξη του συγκεκριμένου τουρισμού στην Ελλάδα. Μια από τις προτάσεις που έγιναν από την εν λόγω έρευνα ήταν η ανάπτυξη Εθνικού Συμβουλίου Ιατρικού Τουρισμού με τον ενεργό ρόλο των υπεύθυνων φορέων της πολιτείας και των εκπροσώπων των εκάστοτε παρόχων (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Κατά την περίοδο του 2016 αναπτύχθηκε ο Ελληνικός Σύνδεσμος Τουρισμού Υγείας. Ο συγκεκριμένος σύνδεσμος θεωρείται ως βασικά δεδομένα την διατροφή, το κλίμα, το θαλάσσιο στοιχείο καθώς επίσης και τις ιαματικές πηγές που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη μιας επιτυχημένης συνταγής στην προσπάθεια ανάπτυξης του συγκεκριμένου τουρισμού.

Τέλος, την περίοδο του 2017, με στόχο να αναδειχθεί η ιατρική επιστήμη και οι γηγενείς γιατροί σαν ένα από τα κυριότερα συγκριτικά πλεονεκτήματα της χώρας μας, ο Ιατρικός Σύλλογος Αθηνών ανέπτυξε το Παγκόσμιο Ινστιτούτο Ελλήνων Ιατρών, με κυριότερο στόχο τη διευκόλυνση της δικτύωσης των γιατρών της χώρας μας οι οποίοι δρουν σε διεθνές επίπεδο καθώς επίσης και την αξιοποίησή τους προς όφελος της χώρας μας. Παράλληλα, δημιουργήθηκε το Διεθνές Κέντρο Τουρισμού Υγείας, που παίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάδειξη της χώρας σαν ένα σημαντικό και αξιόπιστο προορισμό τουρισμού αυτής της μορφής, αλλά και στην υποστήριξη των παρόχων υπηρεσιών υγείας προς τη συγκεκριμένη κατεύθυνση (Κοβαίου, 2017).

....

ΔΙΕΘΝΗ ΚΑΙ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΠΡΑΓΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ

3.1 Διεθνείς τάσεις ιατρικού τουρισμού

Τα ισχυρά και αξιόπιστα δεδομένα σε ό,τι έχει να κάνει με το σύνολο και τις ροές των τουριστών αυτής της μορφής μεταξύ των εθνών και το υπόβαθρο των γνωρισμάτων των εν λόγω τουριστών είναι εξαιρετικά δύσκολο να αποκτηθούν. Ενώ υφίσταται γενική συναίνεση πως ο τομέας του ιατρικού τουρισμού έχει παρουσιάσει σημαντική ανοδική τάση τα τελευταία έτη και πως υφίστανται καθιερωμένες ροές μεταξύ καθορισμένων κρατών και γεωγραφικών τοποθεσιών, υφίσταται παράλληλα συνεχόμενη συζήτηση σε ό,τι έχει να κάνει με το πραγματικό και το δυνητικό μέγεθος της αγοράς του τουρισμού αυτής της μορφής (Ganguli and Ebrahim, 2017).

Τα αποδεικτικά δεδομένα που αφορούν τα κλινικά αποτελέσματα των θεραπειών που υλοποιούνται σε διεθνές επίπεδο είναι μέχρι και σήμερα εξαιρετικά περιορισμένα. Λίγα είναι στη σημερινή εποχή γνωστά για τη σχετική κλινική αποδοτικότητα και τα αποτελέσματα των εν λόγω θεραπειών που προσφέρονται από διαφοροποιημένους οργανισμούς και κλινικούς γιατρούς που προσφέρονται στους συγκεκριμένους τουρίστες. Τα δεδομένα αυτά είναι εξαιρετικά περιορισμένα και για τους ιατρικούς τουρίστες οι οποίοι απουσιάζουν σε μακράς είτε ακόμα και βραχείας διάρκειας ταξίδια και επιστρέφουν στα κράτη καταγωγής τους (Beladi et al., 2015).

Παρά το γεγονός αυτό, στο συγκεκριμένο κεφάλαιο θα παρουσιαστούν κάποια σημαντικά στατιστικά δεδομένα τα οποία έχουν άμεση σχέση με την ανάπτυξη

του τουρισμού αυτής της μορφής που αντλήθηκαν από έρευνες που έχουν γίνει τα τελευταία χρόνια σε διεθνές επίπεδο. Το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών των μελετών αναδεικνύουν κράτη στην Ασία σαν τους σημαντικότερους ιατρικούς τουριστικούς προορισμούς, κάτι που ισχύει περισσότερο από μια δεκαετία (Abubakar and Ikan, 2016).

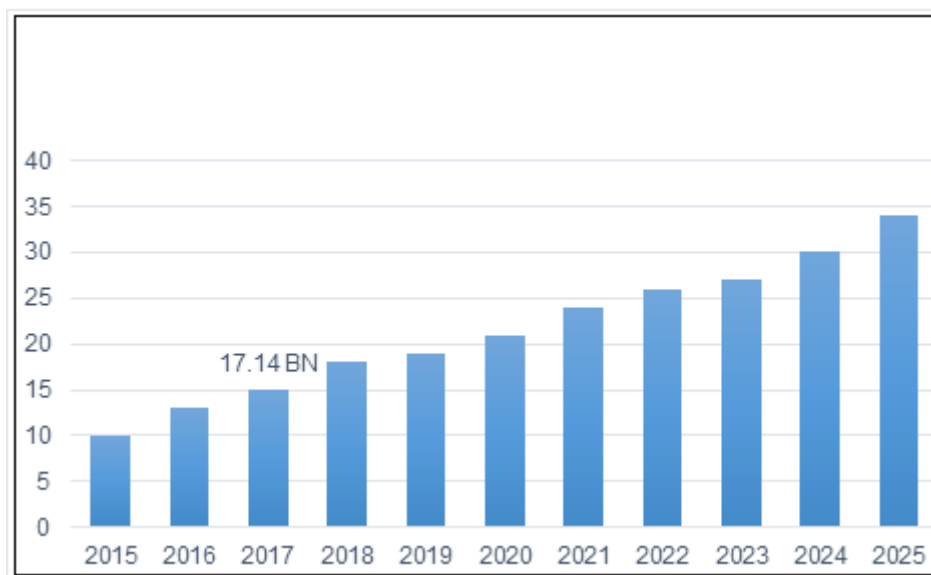
Βάσει μελετών, η Ταϊλάνδη αποτελεί τον πιο φημισμένο προορισμό στην Ασία, για την προσέλκυση τουριστών αυτής της μορφής. Οι συγκεκριμένες έρευνες αναφέρουν πως κατά την περίοδο του 2006 η εν λόγω χώρα είχε περισσότερους από 1 εκατομμύριο ξένους πάσχοντες, τονίζοντας παράλληλα πως αυτοί ήταν μέρος του διευρυνόμενου παγκόσμιου εμπορίου ιατρικού τουρισμού, το μέγεθος του οποίου υπολογιζόταν από τις ΗΠΑ πως ήταν σχεδόν 40 δισεκατομμύρια δολάρια κατά την περίοδο του 2008 και με δυναμικό ανάπτυξης σε καθορισμένες τοποθεσίες 20% σε ετήσια βάση (Han and Hyun, 2015).

Μια άλλη έρευνα που αφορούσε την ανάπτυξη του συγκεκριμένου τουρισμού στην Ευρώπη αναφέρει ότι οι πιο διαδεδομένοι τουριστικοί προορισμοί αυτής της μορφής είναι η Γερμανία, η Γαλλία, η Αγγλία, η Ιταλία, η Ισπανία καθώς επίσης και η Ρωσία. Γενικότερα, είναι σημαντικό να γνωρίζουμε πως η αγορά του εν λόγω τουρισμού εστιάζει κατά κύριο λόγο στις αναδυόμενες οικονομίες σε παγκόσμιο επίπεδο (Frederick and Gann, 2015).

Οι ιατρικοί λόγοι για τους οποίους οι άνθρωποι επιλέγουν να ταξιδέψουν στο εξωτερικό περιέχουν τη θεραπεία του καρκίνου, των καρδιαγγειακών χειρουργικών επεμβάσεις, τις ορθοπαιδικές θεραπείες, την οδοντιατρική, την αισθητική, τις αναπαραγωγικές θεραπείες, την απώλεια βάρους κλπ. Σε σοβαρά περιστατικά παθήσεων τα οποία χρειάζονται άμεση θεραπεία, ένα καθοριστικό ποσοστό του πληθυσμού των πασχόντων ενεργεί με στόχο να αποκτήσει μια δεύτερη γνώση από εξειδικευμένους ιατρούς από κράτη του εξωτερικού (Ganguli and Ebrahim, 2017).

Μερικά από τα πιο διαδεδομένα κέντρα ιατρικού τουρισμού σε παγκόσμιο επίπεδο είναι της Ταϊλάνδης, της Ινδίας, της Νότιας Κορέας, της Ταϊβάν, της Κόστα Ρίκα, του Ισραήλ, της Βραζιλίας, της Τουρκίας, των Φιλιππίνων, του Ντουμπάι, της Σιγκαπούρης, της Μαλαισίας, του Μεξικού, της Πολωνίας, του Καναδά καθώς επίσης και των ΗΠΑ. Η διεθνή αγορά τουρισμού αυτής της μορφής παρουσιάζει ραγδαία

ανοδική τάση καθώς κυμαίνεται από 15-25% σε ετήσια βάση και η ροή των πασχόντων οι οποίοι ψάχνουν θεραπευτικές λύσεις σε διασυνοριακό επίπεδο είναι πιο υψηλή στο Μεξικό καθώς επίσης και στη Νοτιοανατολική Ασία (Abubakar and Ilkan, 2016).

Εικόνα 3.1 : Παγκόσμια αγορά ιατρικού τουρισμού (2015-2025) (ADROIT, 2018)

Η Ινδία είναι, επίσης, εξαιρετικά διαδεδομένη για τις ειδικές καρδιακές επεμβάσεις, ενώ η Σιγκαπούρη είναι ένας εξαιρετικά διαδεδομένος προορισμός ιατρικού τουρισμού εξαιτίας της τεράστιας πείρας που έχει σε σύνθετες χειρουργικές επεμβάσεις. Η Μαλαισία, επίσης, παρέχει state-of-the-art ιατρικές υποδομές και θεραπείες από ειδικούς επαγγελματίες του ιατρικού κλάδου, καθιστώντας με αυτόν τον τρόπο τα κέντρα της περιζήτητα ανάμεσα στους συγκεκριμένους τουρίστες. Λόγω του ότι η χώρα αυτή προσφέρει φθηνές επιλογές θεραπείας και ευνοϊκές κυβερνητικές πρωτοβουλίες, στη σημερινή εποχή κατέχει μια από τις κορυφαίες θέσεις στη διεθνή αγορά του τουρισμού αυτής της μορφής (Beladi et al., 2015).

Μια άλλη έρευνα επισημαίνει πως οι κυριότεροι παράμετροι οι οποίοι έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη του συγκεκριμένου τουρισμού στους πιο διαδεδομένους προορισμούς σε παγκόσμιο επίπεδο είναι οι καθοριστικές κυβερνητικές επενδύσεις και οι επενδύσεις του ιδιωτικού κλάδου στις υποδομές υγειονομικής φροντίδας, η

αποδεδειγμένη δέσμευση για διεθνή εξασφάλιση βέλτιστης ποιότητας και διαφάνειας αποτελεσμάτων, το δυναμικό της εξοικονόμησης κόστους σε ιατρικές δράσεις, η τακτική της διαφάνειας και η κοινωνική σταθεροποίηση, οι καλύτερες υποδομές τουρισμού, οι καινοτόμες πρακτικές δράσεις στην υγειονομική φροντίδα, η επιτυχής υιοθέτηση καλύτερων τακτικών και state-of-the-art ιατρικών τεχνολογιών καθώς επίσης και η διαθεσιμότητα κατάλληλα καταρτισμένου ανθρώπινου δυναμικού (Abubakar and Ilkan, 2016).

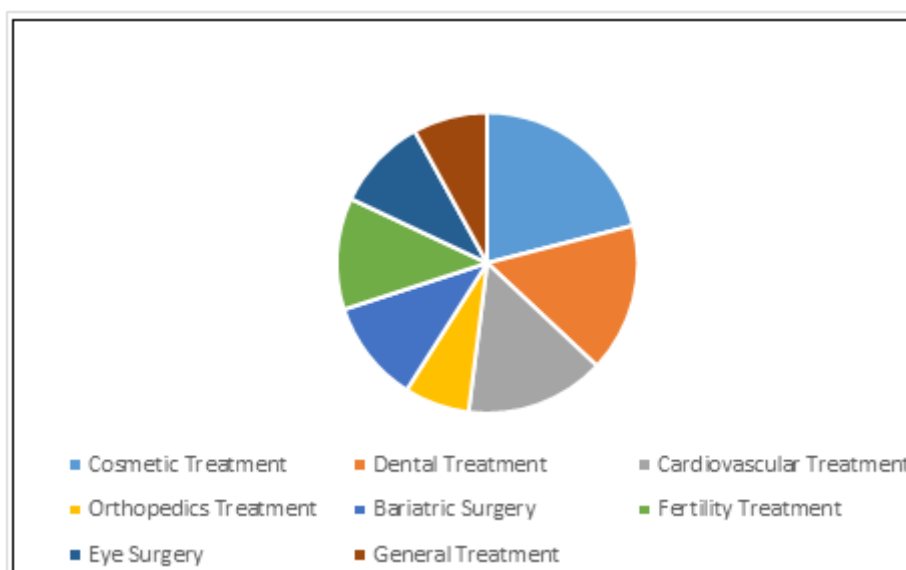
Έρευνες επισημαίνουν ότι το μέγεθος της συγκεκριμένης αγοράς είναι 45,5 μέχρι και 72 δισεκατομμύρια δολάρια με σχεδόν 14 εκατομμύρια διασυνοριακούς πάσχοντες σε διεθνές επίπεδο να ξοδεύουν κατά μέσο όρο 3,8 χιλιάδες έως και 6 χιλιάδες δολάρια για κάθε επίσκεψη, περιέχοντας και τα ιατρικά έξοδα, τα κόστη μετακίνησης καθώς επίσης και την παραμονή σε νοσοκομεία και καταλύματα. Μελέτες έχουν δείξει επίσης, πως η αγορά του συγκεκριμένου τουρισμού στις ΗΠΑ κατά την περίοδο του 2012 ήταν 10,5 δισεκατομμύρια δολάρια ενώ από εκείνη την περίοδο μέχρι και σήμερα έχει υπάρξει ανοδική τάση κατά σχεδόν 18% (Ganguli and Ebrahim, 2017).

Αρκετές πηγές προσφέρουν τα τελευταία χρόνια σημαντικές εκτιμήσεις για τη μελλοντική εξέλιξη της εν λόγω αγοράς. Για παράδειγμα μια έρευνα αναφέρει πως η διεθνή αγορά του τουρισμού αυτής της μορφής αναμενόταν να ανέλθει μέχρι και τα 32,5 δισεκατομμύρια δολάρια έως και την περίοδο του 2020. Με βάση τη συγκεκριμένη μελέτη, η διεθνής αγορά του εν λόγω τουρισμού κυριαρχείται από την Ινδία κατά το πρόσφατο παρελθόν και η συγκεκριμένη τάση αναμένεται να συνεχιστεί για αρκετά χρόνια ακόμα. Γενικότερα, η τουριστική αγορά της Ινδίας αναμένεται να ξεπεράσει τα 14,058.1 εκατομμύρια δολάρια, ακολουθούμενη από τη Βραζιλία. Είναι σημαντικό να τονιστεί πως όλα αυτά τα χρόνια η Ασία έχει γίνει η πιο καθοριστική αγορά στον τουρισμό αυτής της μορφής και τα κράτη της, που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο σε αυτήν την αγορά είναι ως επί το πλείστον η Ινδία, η Μαλαισία, η Ταϊλάνδη καθώς επίσης και η Σιγκαπούρη, που οδηγούν τη ζήτηση για τις συγκεκριμένες υπηρεσίες (Abubakar and Ilkan, 2016).

Μια άλλη έρευνα έχει τονίσει πως τα αναπτυσσόμενα κράτη κατευθύνονται ολοένα και πιο συχνά προς την εξέλιξη και την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών και ότι η διεθνής αγορά του συγκεκριμένου τουρισμού αναμένεται τα

επόμενα χρόνια να βιώσει ακόμα πιο σημαντική ανάπτυξη, κατά κύριο λόγο στην Ασιατική αγορά. Ακόμα, τα αναπτυσσόμενα κράτη με συνεχόμενη εξέλιξη και ανάπτυξη καινοτόμων πρακτικών και αποδεδειγμένα επιτεύγματα στην ιατρική μελέτη εκτιμάται πως θα παρουσιάσουν καθοριστική ανοδική τάση στην ιατρική τουριστική κίνηση των επόμενων ετών (Frederick and Gann, 2015).

Επίσης, μια άλλη έρευνα αναφέρει πως το μέγεθος της συγκεκριμένης αγοράς θα ξεπεράσει τα 144 δισεκατομμύρια έως την περίοδο του 2022 σημειώνοντας μέσο ετήσιο ρυθμό ανοδικής τάσης κατά σχεδόν 16% κατά τη διάρκεια της περιόδου των προβλέψεων 2015 μέχρι και το 2022. Στη συγκεκριμένη μελέτη, ο τουρισμός αυτής της μορφής επισημαίνεται πως αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές επιχειρήσεις παραγωγής εσόδων για τα αναπτυσσόμενα κράτη (όπως είναι για παράδειγμα η Ινδία, η Ταϊλάνδη, το Μεξικό κλπ), ενώ τα ανεπτυγμένα κράτη (όπως είναι για παράδειγμα οι ΗΠΑ, η Γερμανία, η Γαλλία, η Ιαπωνία κλπ) παρέχουν ιδιαίτερα προηγμένες θεραπείες (Han and Hyun, 2015).

Εικόνα 3.2 : Παγκόσμια αγορά ιατρικού τουρισμού ανά είδος θεραπείας για την περίοδο 2017 (ADROIT, 2018)

Τέλος, θα πρέπει να τονιστεί πως ο τουρισμός αυτής της μορφής στην ΕΕ αποτελεί το 1/4 της διεθνούς αγοράς, έχοντας τζίρο 10 δισεκατομμύρια USD και αναμενόμενο 32,5 δισεκατομμύρια USD για την περίοδο του 2019. Οι συγκεκριμένοι

επισκέπτες στην ΕΕ ανέρχονται στα 2,6 εκατομμύρια σε ετήσια βάση, ενώ σημαντικοί προορισμοί είναι η Γερμανία και η Αγγλία, αποτελούν παραδοσιακούς προορισμούς ιατρικού τουρισμού αλλά και η Τουρκία και η Κροατία που αποτελούν δυο καινούριους και εξαιρετικά αναπτυσσόμενους προορισμούς για τους συγκεκριμένους τουρίστες (Κοκορότσικος, 2018).

3.2 Ελληνική πραγματικότητα

Την περίοδο του 2014 η χώρα μας καταγράφηκε για 1^η φορά στο διεθνή χάρτη του τουρισμού υγείας, όπου κατείχε την 18^η θέση μεταξύ 85 κρατών, σε ό,τι είχε να κάνει με το σύνολο και την ποιότητα των προσφερόμενων υπηρεσιών υγείας, σημειώνοντας ραγδαία ανάπτυξη. Η ίδια έρευνα ανέφερε πως η χώρα μας εκείνη την περίοδο ήταν στην 14^η θέση των κυριότερων προορισμών σε ορίζοντα 5ετίας, σε ό,τι είχε να κάνει με το σύνολο των πασχόντων που ήταν να επισκεφθούν τη χώρα μας, αφήνοντας πίσω σημαντικά κράτη όπως ήταν για παράδειγμα η Πολωνία και η Βραζιλία (Γείτονα και Σαραντόπουλος, 2015).

Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια τα αποτελέσματα από διάφορες έρευνες που έχουν γίνει είναι εξαιρετικά ενθαρρυντικά σε ό,τι έχει να κάνει με το συγκεκριμένο τομέα και τις προοπτικές ανάπτυξής του στη χώρα μας. Την περίοδο του 2015, οι επισκέπτες ιατρικού τουρισμού σε διεθνές επίπεδο ξεπέρασαν τα 2,5 εκατομμύρια, ενώ οι προσδοκίες για ετήσια ανοδική τάση ανέβασαν το σύνολο αυτό σχεδόν στα 5 εκατομμύρια μέχρι την περίοδο του 2020 (Masouras and Papademetriou, 2015).

Στη χώρα μας, οι τομείς που είναι εφικτό ο τουρισμός αυτής της μορφής να ευδοκιμήσει είναι η αιμοκάθαρση, η αποκατάσταση, η πλαστική-αισθητική χειρουργική, η οφθαλμολογία, η οδοντιατρική καθώς επίσης και η υποβοηθούμενη γονιμοποίηση. Η χώρα μας παρουσιάζει όλα τα συγκριτικά πλεονεκτήματα με στόχο να πρωταγωνιστήσει, τόσο στον τομέα των υπηρεσιών υγείας όσο και στον ξενοδοχειακό-τουριστικό κλάδο, φτάνει να αντιμετωπιστούν άμεσα κάποια προβλήματα που υπάρχουν, έτσι ώστε να υφίσταται η δυνατότητα να ικανοποιηθούν με το βέλτιστο εφικτό τρόπο οι προσδοκίες ενός εξαιρετικά διαφοροποιημένου και απαιτητικού ειδικού κοινού.

Η χώρα μας είναι σημαντικό να εστιάσει στην Κεντρική, στη Δυτική και στην Ανατολική Ευρώπη, στη Ρωσία, στις ΗΠΑ καθώς επίσης και σε κράτη της Μέσης Ανατολής και της Βόρειας Αφρικής. Το άμεσο χρηματοοικονομικό κέρδος για τη χώρα μας από αυτήν την μορφή τουρισμού είναι εξαιρετικά καθοριστικό, όπως καθοριστικά είναι και τα έμμεσα οφέλη με την ανάπτυξη περισσότερων θέσεων απασχόλησης, τη διαφοροποίηση του τουριστικού αγαθού, την επέκταση της τουριστικής περιόδου αλλά και την αξιοποίηση υποδομών και προσωπικού στον κλάδο της δημόσιας αλλά και της ιδιωτικής υγείας (Κουσκούκης, 2015).

Κατά την περίοδο του 2014, ο τουρισμός της χώρας μας είχε επιφέρει στην εθνική οικονομία περισσότερα από 17 δισεκατομμύρια ευρώ άμεσες εισροές (σχεδόν 9,3% του ΑΕΠ). Η συνολική συνεισφορά, παρόλα αυτά, ήταν πιο μεγάλη, αφού υπολογίζεται από 37,6 μέχρι και 45,3 δισεκατομμύρια ευρώ. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, οι εισροές της χώρας μας είναι εφικτό να είναι περισσότερες, κυρίως σε περιόδους εκτός των θερινών μηνών, που αποτελεί ένα χρόνιο ζήτημα για τον ελληνικό τουρισμό (Σαραντόπουλος, 2014).

Σε ό,τι έχει να κάνει με τις νοσοκομειακές υποδομές είναι σημαντικό να τονιστεί πως η χώρα μας διαθέτει σε αρκετές τοποθεσίες πανεπιστημιακά και ειδικά νοσοκομεία, σύγχρονες κτιριακές εγκαταστάσεις και καινούριο ιατροτεχνολογικό εξοπλισμό ο οποίος εγγυάται την ασφαλή και την κατάλληλη ιατρική φροντίδα των τουριστών πασχόντων. Ακόμα, διαθέτει άριστα καταρτισμένους επαγγελματίες υγείας. Παράλληλα, οι αμοιβές του ανθρώπινου δυναμικού είναι ιδιαίτερα χαμηλές σε σχέση με άλλα ανεπτυγμένα κράτη της ΕΕ, με κυριότερη συνέπεια να υφίσταται αισθητή ελάττωση του κόστους της ιατρικής φροντίδας των συγκεκριμένων τουριστών (Μαντρατζής, 2016).

Η χώρα μας, επίσης, διαθέτει και εξαιρετικό επίπεδο τουριστικών υποδομών, αρκετά πολυτελή ξενοδοχειακά συγκροτήματα και ανεπτυγμένο τουριστικό δίκτυο. Οι μονάδες αυτές σε ολόκληρη τη χώρα πληρούν τις προδιαγραφές και τα κριτήρια που χρειάζονται σύμφωνα με το ισχύον νομοθετικό πλαίσιο για συμμετοχή σε προγράμματα ιατρικού τουρισμού.

Οι επιχειρήσεις οι οποίες λειτουργούν για τις ανάγκες του συγκεκριμένου τουρισμού ως επί το πλείστον εντοπίζονται στα πιο μεγάλα τουριστικά κέντρα της

χώρας μας και ειδικότερα στην Αθήνα, τη Θεσσαλονίκη, την Κρήτη, την Κέρκυρα, την Χαλκιδική, την Αχαΐα καθώς επίσης και την Ρόδο που αποτελεί πεδίο έρευνας για τη συγκεκριμένη εργασία. Δυνητικά υπηρεσίες τουρισμού αυτής της μορφής είναι εφικτό να προσφερθούν και σε άλλες τοποθεσίες της χώρας μας, όπως είναι για παράδειγμα η Πελοπόννησος, που διαθέτουν καλό κλίμα και καλές υποδομές (Σταράμος, 2017).

Πίνακας 3.1 : Ανάλυση SWOT για ιατρικό τουρισμό Ελλάδος

Πλεονεκτήματα	Μειονεκτήματα	Ευκαιρίες	Απειλές
<ul style="list-style-type: none"> ✓ Ιδανικό κλίμα για ετήσιο τουρισμό ✓ Έντονη φυσική & πολιτιστική κληρονομιά ✓ Θέση της χώρας ✓ Ικανότητα προσέλκυσης διαφορετικών target group ✓ Ανάπτυξη νέων ξενοδοχειακών μονάδων ✓ Εκσυγχρονισμός υποδομών ✓ Χαμηλά κόστη για θεραπείες & υψηλά ποσοστά επιτυχίας ✓ Φιλελεύθερη νομοθεσία ✓ Εξειδικευμένο Ιατρικό & Νοσηλευτικό προσωπικό ✓ Καλή φήμη ιατρών 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Γραφειοκρατία ☐ Προβλήματα με ασφαλιστικά ταμεία ☐ Έλλειψη τεχνογνωσίας σε σχέση με τις προηγμένες χώρες ☐ Μη τακτικός έλεγχος των μονάδων ☐ Έλλειψη συγκεκριμένης πολιτικής από συναρμόδια υπουργεία ☐ Έλλειψη διεθνώς αναγνωρισμένων πιστοποιήσεων νοσοκομείων 	<ul style="list-style-type: none"> ✓ Πρώιμο στάδιο ✓ Υγιής ανταγωνισμός (περιθώρια κέρδους) ✓ Ανάγκη για δημιουργία μονάδων στην περιφέρεια ✓ Μεγάλο ενδιαφέρον από τοπικούς φορείς ✓ Ανάγκη για προσωπική επαφή του πελάτη με τον εκάστοτε ιατρό ✓ ΣΔΙΤ 	<ul style="list-style-type: none"> ☐ Φήμη στο εξωτερικό ότι η Ελλάδα αποτελεί εποχιακό προορισμό διακοπών ☐ Ανάπτυξη γειτονικών χωρών που εκμεταλλεύονται καλύτερα τις δημόσιες σχέσεις & προβάλλουν καλύτερα τη χώρα τους (πχ Κύπρος & Τουρκία) ☐ Πολιτικό Περιβάλλον

Πηγή : Φρίγγα, 2015

Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια υφίσταται μεγάλη εστίαση σε αυτόν τον τομέα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το γεγονός πως μέσα στα τελευταία 6 έτη έχουν αναπτυχθεί 5 κέντρα θαλασσοθεραπείας στη χώρα μας (το μεγαλύτερο ποσοστό αυτών στην Κρήτη), ενώ καινούριες επενδύσεις σχεδιάζονται για την Κω, τη Ρόδο αλλά και την Κέρκυρα. Κάποια από αυτά τα κέντρα είναι υψηλών προδιαγραφών και έχουν την ευχέρεια να ανταγωνιστούν με κέντρα αυτής της μορφής που βρίσκονται στην ΕΕ, ενώ παράλληλα είναι εξαιρετικά ανταγωνιστικά σε ό,τι έχει να κάνει με τις

τιμές τους. Εκτός από τα παραπάνω κέντρα, όμως, υφίστανται 2 ανεξάρτητα κέντρα αιμοκάθαρσης που αναπτύχθηκαν στην Κρήτη τα τελευταία χρόνια (Σακελλάρη, 2015).

Βάσει μελετών, τα προσδοκώμενα οφέλη από την ανάπτυξη του συγκεκριμένου τουρισμού στη χώρα μας είναι η προσέλκυση ξένων και εγχώριων επενδύσεων από τεράστιους επιχειρηματικούς οργανισμούς, η ανοδική τάση των εσόδων σε ξένο συνάλλαγμα, η προσέλκυση ποιοτικού τουρισμού, η επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου (αντιμετώπιση εποχικότητας δηλαδή), η ανάπτυξη καινούριων θέσεων απασχόλησης καθώς επίσης και η άμβλυνση της εποχικότητας της απασχόλησης (Κουσκούκης, 2015).

Ταυτόχρονα, η **ανάπτυξη** του τουρισμού αυτής της μορφής έχει **αναπτύξει** τα κατάλληλα κριτήρια για την **ανάπτυξη** ενός καινούριου και εξαιρετικά ανερχόμενου επαγγελματικού τομέα, αυτού του συντονιστή υγείας. Ο πάσχον από το εξωτερικό σχεδιάζει τη θεραπεία του σε πιστοποιημένα νοσοκομεία της χώρας μας, ενώ ταυτόχρονα αναθέτει τη φροντίδα όλων των λεπτομερειών του ταξιδιού στη χώρα μας σε άτομα τα οποία ασκούν την παραπάνω ειδικότητα.

Συμπερασματικά, είναι σημαντικό να τονιστεί πως η ανάπτυξη ενός δυνατού ονόματος και φήμης της χώρας μας σαν έναν εξαιρετικά σημαντικό και ελκυστικό προορισμό ιατρικού τουρισμού είναι καθοριστική για την επιτυχία μιας καινούριας πολιτικής. Ο τουρισμός αυτής της μορφής προσέφερε τη δυνατότητα σε κράτη εντελώς διαφοροποιημένου προφίλ να αναπτυχθούν σε καθοριστικούς ιατρικούς προορισμούς. Αυτό σημαίνει πως για την χώρα μας, υπάρχουν περισσότερες προοπτικές εξέλιξης σε αυτόν τον τομέα, αρκεί να γίνουν οι κατάλληλες κινήσεις (Ζοπουνίδης και Μπατάκης, 2018).

....

ΙΑΤΡΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΗΝ ΡΟΔΟ

4.1 Γενικά στοιχεία περιοχής

Αποτελεί το μεγαλύτερο σε μέγεθος νησί των Δωδεκανήσων και είναι εξαιρετικά ευνοημένο από τη φύση. Εκτός από τις σημαντικές φυσικές ομορφιές της, βρίσκεται και σε μια ιδιαίτερα προνομιακή γεωγραφική τοποθεσία που διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην χρηματοοικονομική αλλά και πολιτιστική ανάπτυξη του εν λόγω νησιού. Επίσης, είναι το 4^ο σε μέγεθος νησί της χώρας μας μετά από την Κρήτη, την Εύβοια και τη Λέσβο (Κολτσιδόπουλος, 2003).

Το συγκεκριμένο νησί είναι ένα από τα πιο κοσμοπολίτικα νησιά της Ελλάδας, με τουρίστες οι οποίοι καταφθάνουν σε όλη την περίοδο της άνοιξης και του καλοκαιριού από αρκετά και διαφορετικά μέρη της γης. Το νησί αυτό ασκεί στους τουρίστες μια γοητεία όπως όλες οι περιοχές που έχουν την ευχέρεια να συνδυάζουν μακραίωνη και μεγάλη ιστορία με εντυπωσιακές φυσικές ομορφιές (Μοίρα, 2005).

Έχει έκταση σχεδόν 1,4 χιλιάδες τετραγωνικά χιλιόμετρα. Πρωτεύουσα του νομού είναι η πόλη της Ρόδου και αποτελεί το γεωγραφικό, πολιτιστικό και χρηματοοικονομικό κέντρο του νησιωτικού συμπλέγματος των Δωδεκανήσων. Το μεγάλο μέγεθος του συγκεκριμένου νησιού σε συνδυασμό με τη μορφολογία του εδάφους καθώς επίσης και τις φυσικές πλουτοπαραγωγικές πηγές, βοήθησαν στο να καταστεί τόπος πλούσιας πολιτισμικής ανάπτυξης (Κολτσιδόπουλος, 2003).

Οι πηγές της Καλλιθέας, οι αρχαιότητες της Ιαλυσού, του Μόντε Σμιθ, της Καμείρου κλπ, όλα αποκαλύπτουν την ιστορία του συγκεκριμένου νησιού που ζει μέσα από τα καθοριστικά αρχιτεκτονικά δημιουργήματα που περιέχονται σε αυτό το νησί.

Στη σύγχρονη εποχή, το συγκεκριμένο νησί έχει αξιοποιήσει σε μεγάλο βαθμό τα παραπάνω στοιχεία του και έχει καταφέρει να αναδειχτεί ένα από τα σημαντικότερα τουριστικά θέρετρα διεθνούς φήμης.

Στο νησί αυτό λειτουργούν υπερπολυτελείς ξενοδοχειακές μονάδες, εστιατόρων όλων των ειδών, εντυπωσιακά καταστήματα κλπ. Εξαιτίας των φυσικών ομορφιών, των ανεπανάληπτων ιστορικών μνημείων καθώς επίσης και των καλών τουριστικών υποδομών της, αποτελεί έναν από τους σημαντικότερους προορισμούς για όλους τους μήνες του έτους. Οι τουρίστες του συγκεκριμένου νησιού έχουν την ευχέρεια να διαλέξουν μεταξύ ενός μεγάλου συνόλου καταλυμάτων και ξενοδοχειακών μονάδων οι οποίες αφορούν όλα τα γούστα και καλύπτουν ακόμα και τους πιο απαιτητικούς τουρίστες (Σακελλάρη, 2015).

4.2 Ο τουρισμός της Ρόδου

Περιέχει εξαιρετική τουριστική υποδομή για τα δεδομένα της χώρας μας, ενώ το επίπεδο των υπηρεσιών παραμένει ιδιαίτερα υψηλό ακόμα και κατά την περίοδο της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης. Οι τοποθεσίες υψηλού φυσικού κάλλους, οι αρχαιολογικοί χώροι, οι πανέμορφες παραλίες με τα καταγάλανα νερά τους, η ποικιλομορφία, το πλούσιο φυσικό περιβάλλον, οι πηγές, οι σπάνιοι βιότοποι κλπ αποτελούν μερικά από τα κυριότερα γνωρίσματα για την τουριστική ανάπτυξη του συγκεκριμένου νησιού, που διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο στην προσέλκυση ολοένα και περισσότερων τουριστών (Κορκίδης, 2014).

Η αξιοποίηση σε τεράστιο επίπεδο των παραπάνω γνωρισμάτων έδωσε το έναυσμα για την ολοκληρωμένη τουριστική ανάπτυξη αυτής της τοποθεσίας και την ανάδειξή της σε ένα από τους πιο διαδεδομένους τουριστικούς προορισμούς και τα πιο διαδεδομένα τουριστικά θέρετρα της Ελλάδος. Ο μαζικός τουρισμός αποτελεί το βασικότερο και το πιο διαδεδομένο είδος αυτού του νησιού. Παρά το γεγονός αυτό, όμως, το εν λόγω νησί έχει τους πόρους και τις ικανότητες για την ανάπτυξη και άλλων εναλλακτικών μορφών αυτού του τομέα, όπως είναι για παράδειγμα ο ιατρικός τουρισμός που θα παρουσιάσουμε στη συνέχεια.

Στο συγκεκριμένο νησί βρίσκει κάποιος τοποθεσίες οι οποίες έχουν πετύχει ένα ιδιαίτερα υψηλό επίπεδο χρηματοοικονομικής ανάπτυξης, αλλά και μερικές οι οποίες βρίσκονται ακόμα σε επίπεδο χαμηλών μέχρι και υποτονικών ρυθμών. Ακόμα και οι τοποθεσίες οι οποίες παρουσιάζονται να είναι χρηματοοικονομικά ισχυρές, δεν σταματούν να έχουν ζητήματα και μάλιστα εύθραυστης ισορροπίας (Σακελλάρη, 2015).

Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που η ανάπτυξή τους έχει βασιστεί ως επί το πλείστον σε έναν κλάδο, τον τουρισμό, που αποτελεί το βασικότερο συγκριτικό πλεονέκτημα του συγκεκριμένου νησιού με στόχο την οικονομική ανάπτυξη, που, όμως, είναι ευάλωτος και δέχεται καθοριστικές επιρροές και επιδράσεις από τις παγκόσμιες συγκυρίες. Λόγω αυτού, ο πρωτογενής και ο δευτερογενής τομέας σταδιακά μειώνονται σε αντίθεση με τον τριτογενή, που εμφανίζει ραγδαία εξέλιξη, καταδεικνύοντας την άμεση εξάρτηση της οικονομίας του εν λόγω νησιού αλλά και γενικά όλου του νομού από τον τουριστικό κλάδο.

Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, το πρότυπο τουριστικής ανάπτυξης το οποίο επικρατεί στο συγκεκριμένο νησί είναι εκείνο του μαζικού τουρισμού. Αυτό έχει σαν βασικότερη συνέπεια την χρηματοοικονομική ανάπτυξη της τοποθεσίας, παρόλο που η μαζικοποίηση του εν λόγω τομέα είναι εφικτό να επιφέρει και αρνητικές συνέπειες, καθώς σε αρκετούς προορισμούς έχει ήδη υπερβεί τα όρια της φέρουσας δυνατότητάς τους (Κορκίδης, 2014).

Η συρρίκνωση της τουριστικής περιόδου, σε σημείο που γίνεται πλέον λόγο για εποχικό τουρισμό καθώς επίσης και η ελάττωση του ποιοτικού τουρισμού έχει προκαλέσει αισθητή καθοδική τάση της κατά κεφαλήν τουριστικής δαπάνης, στον περιορισμό της απασχόλησης καθώς επίσης και αισθητή ελάττωση της χρηματοοικονομικής απόδοσης των επιχειρήσεων αυτού του τομέα. Επίσης, η ένταση άσκησης της τουριστικής δράσης πολλές φορές απειλεί με υποβάθμιση αρκετούς τοπικούς προορισμούς εξαιτίας των σημαντικών περιβαλλοντικών ζητημάτων τα οποία έχουν αναπτυχθεί στη συγκεκριμένη τοποθεσία από την άσκηση της έντονης τουριστικής δραστηριότητας.

Ο πληθυσμός του νησιού παρουσιάζει σταθερά αυξητικό χαρακτήρα τα τελευταία 40 έτη. Ο ραγδαίος ρυθμός ανοδικής τάσης, κυρίως τα τελευταία έτη, δεν

δικαιολογείται μονάχα από τη φυσική ανοδική τάση του πληθυσμού, αλλά και από την εσωτερική μετανάστευση. Η συγκεκριμένη δράση του πληθυσμού αιτιολογείται από το υψηλό κατά κεφαλήν ακαθάριστο αγαθό του νομού, το οποίο είναι πιο υψηλό από το μέσο όρο της Ελλάδος και τις περισσότερες φορές παρέχει καθοριστικές ευκαιρίες απασχόλησης. Το πιο μεγάλο κομμάτι του συγκεκριμένου ποσοστού απορροφάται σε δράσεις των κλάδων των υπηρεσιών (Σακελλάρη, 2015).

Στα κυριότερα οφέλη αυτού του νησιού περιέχεται το γεγονός πως παρέχει σχεδόν όλες τις μορφές εναλλακτικού τουρισμού, έχει άριστες κλιματολογικές συνθήκες και πλούσια φυσική ομορφιά, παρουσιάζει πλούσια ιστορική αλλά και πολιτισμική κληρονομιά, αποτελεί έναν εξαιρετικά ασφαλή προορισμό, είναι ευρωπαϊκός προορισμός (κάτι το οποίο σημαίνει πως έχει κοινό και δυνατό νόμισμα) καθώς επίσης και το γεγονός πως αποτελεί έναν καταξιωμένο διεθνή τουριστικό προορισμό (την περίοδο του 2008 σύμφωνα με έρευνα του Tripadvisor ψηφίστηκε σαν 1^{ος} προορισμός στην ΕΕ και ως 5^{ος} παγκόσμιος αγαπημένος τουριστικός προορισμός) (Κορκίδης, 2014).

Επίσης, στα οφέλη αυτού του νησιού περιέχεται το γεγονός πως έχει καθοριστική παρουσία και τεράστια εμπειρία στη διεθνή τουριστική αγορά, το γεγονός πως υφίστανται τουριστικοί φορείς οι οποίοι ασχολούνται αποκλειστικά με την προβολή του συγκεκριμένου νησιού (όπως είναι για παράδειγμα η ΠΡΟΤΟΥΡ κλπ), το γεγονός πως αποτελεί μέλος της Ευρωπαϊκής Ομοσπονδίας Συνεδριακών Πόλεων και του Οργανισμού Πόλεων Παγκόσμιας Κληρονομιάς, το γεγονός πως αποτελεί μέλος της Διεθνούς Ένωσης Αγώνων Νήσων Natwest καθώς επίσης και το γεγονός πως έχει χαρακτηριστεί σαν ένα από τα 5 καλύτερα σημεία σε παγκόσμιο επίπεδο για Wind (Σακελλάρη, 2015).

Παρά τη μείωση της τουριστικής δράσης κατά τα πρώτα χρόνια της παγκόσμιας χρηματοοικονομικής ύφεσης, τα τελευταία χρόνια εντοπίζεται ραγδαία ανάπτυξη στην τουριστική δράση του συγκεκριμένου νησιού. Αυξημένες κατά ποσοστό 6,9% ήταν στο εν λόγω νησί, την περίοδο του 2018 σε σχέση με την περίοδο του 2017, οι αφίξεις αλλοδαπών τουριστών. Πιο συγκεκριμένα, την περίοδο του 2018 έφτασαν στο αεροδρόμιο Ρόδου περισσότερου από 4,7 εκατομμύρια αλλοδαποί

τουρίστες σε σχέση με σχεδόν 4,4 εκατομμύρια που ήταν την περίοδο του 2017 (Δημοκρατική, 2019).

Παράλληλα, η διακίνηση των τουριστών (αφίξεις και αναχωρήσεις) παρουσίασε ανοδική τάση κατά 7% μιας και διαμέσου του εν λόγω αεροδρομίου διακινήθηκαν μόνο το Σεπτέμβριο του 2018 περισσότεροι από 835 χιλιάδες τουρίστες σε σχέση με τον ίδιο μήνα την περίοδο του 2017 που το σύνολο αυτό δεν έφτανε τις 781 χιλιάδες. Στην πρώτη θέση των επισκεπτών στο συγκεκριμένο νησί για αυτήν την περίοδο ήταν οι Άγγλοι ενώ ακολουθούσαν οι Γερμανοί, οι Σουηδοί, οι Ισραηλινοί καθώς επίσης και οι Πολωνοί (Newsbeast, 2018).

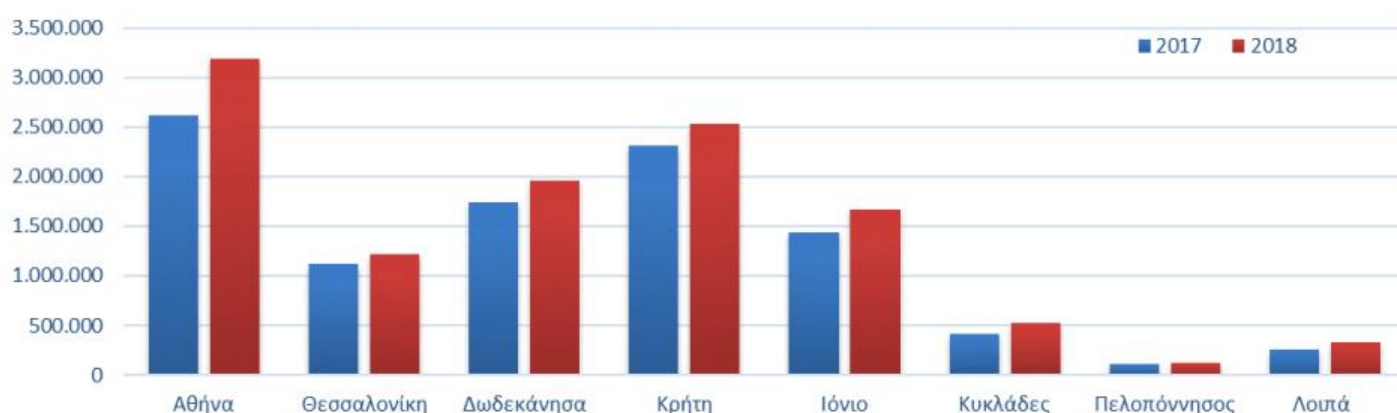
Πίνακας 4.1 : Επιβάτες αεροδρομίου Ρόδου 2017-2018

Passengers	Domestic			International			Total		
	Month	2018	2017	%Δ	2018	2017	%Δ	2018	2017
JANUARY	58,488	55,067	6.2%	198	119	66.4%	58,686	55,186	6.3%
FEBRUARY	53,263	51,981	2.5%	8	119	-93.3%	53,271	52,100	2.2%
MARCH	67,885	59,890	13.0%	10,149	2,174	377.8%	78,034	62,064	25.7%
APRIL	64,931	69,846	-7.0%	131,826	135,899	-3.0%	196,757	205,745	-4.4%
MAY	68,386	73,154	-6.5%	563,787	455,026	23.9%	632,173	528,180	19.7%
JUNE	77,534	80,636	-10.0%	787,816	715,602	10.1%	865,350	796,738	8.1%
JULY	91,167	93,614	-2.6%	961,753	918,562	4.7%	1,052,915	1,012,176	4.0%
AUGUST	93,213	96,386	-3.3%	963,393	933,293	3.2%	1,056,606	1,029,679	2.6%
SEPTEMBER	82,341	87,778	-6.2%	835,805	780,996	7.0%	918,146	868,774	5.7%
OCTOBER	69,346	77,418	-10.4%	470,775	477,848	-1.5%	540,121	555,266	-2.7%
NOVEMBER	56,007	62,435	-10.3%	12,034	12,948	-7.1%	68,041	75,383	-9.7%
DECEMBER	56,919	60,254	-5.5%	729	228	219.7%	57,648	60,482	-4.7%
TOTAL RHO	829,475	868,459	-4.5%	4,738,273	4,432,764	6.9%	5,567,748	5,301,223	5.0%

Πηγή : Δημοκρατική, 2019

Σε ό,τι έχει να κάνει με τους πρώτους μήνες του 2019, είναι σημαντικό να τονιστεί πως κατά τον μήνα Μάιο κατέπλευσαν στο συγκεκριμένο νησί 25 κρουαζιερόπλοια τα οποία έφεραν περισσότερους από 32 χιλιάδες επιβάτες ενώ τον ίδιο μήνα κατά την περίοδο του 2018 είχαν έρθει τα ίδια κρουαζιερόπλοια αλλά με λιγότερους επισκέπτες (σχεδόν 30 χιλιάδες τουρίστες).

Εξίσου αποτελεσματικός, όμως, ήταν και ο απολογισμός των προηγούμενων μηνών του 2019 αφού τη συγκεκριμένη περίοδο η κίνηση στο θαλάσσιο τουρισμό είχε παρουσιάσει σημαντική ανοδική τάση της τάξης του 18,2% σε ό,τι είχε να κάνει με τους τουρίστες του εν λόγω νησιού. Ειδικότερα, τους πρώτους 5 μήνες πέρυσι είχαν καταπλεύσει στο νησί αυτό 41 κρουαζιερόπλοια τα οποία είχαν σχεδόν 45,5 χιλιάδες επιβάτες ενώ την περίοδο του 2019, τα κρουαζιερόπλοια ήταν 43 και οι επισκέπτες σχεδόν 55,7 χιλιάδες, κάτι το οποίο σημαίνει πως υπήρξε αύξηση κατά σχεδόν 10 χιλιάδες επισκέπτες (Ροδιακή, 2019).

Εικόνα 4.1 : Διεθνείς αεροπορικές αφίξεις για τους πρώτους 6 μήνες κατά την περίοδο 2017-2018 (SETE Intelligence, 2018)

.....

4.3 Ιατρικός τουρισμός Ρόδου

Την περίοδο του 2014 αναπτύχθηκε μια καινούρια μορφή τουρισμού στο συγκεκριμένο νησί και αναμενόταν να προσελκύσει ένα μεγάλο σύνολο τουριστών ως επί το πλείστον από τη Γερμανία και να αναπτύξει επιπλέον θέσεις εργασίας στον ιατρικό τομέα, ενισχύοντας ταυτόχρονα την προσπάθεια για ανάπτυξη εναλλακτικών μορφών τουρισμού. Αφορούσε ένα πρόγραμμα το οποίο υλοποιούνταν ήδη πιλοτικά και είχε άμεση σχέση με ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας με ιατρικά ζητήματα, όπως είναι για παράδειγμα το Αλτσχάιμερ, η άνοια, διάφορα κινητικά ζητήματα κλπ. στο πλαίσιο του ξεκινήματος της εφαρμογής αυτού του προγράμματος,

εκείνη την περίοδο βρισκόταν στη Ρόδο οι 15 πρώτοι τουρίστες, οι οποίοι ακολουθούσαν πρόγραμμα πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας συνοδευόμενοι από 6 νοσηλευτές και 2 ιατρούς. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, Αξίζει να σημειωθεί άλλωστε, πως στο σχεδιασμό αυτών των προγραμμάτων περιέχονται και σεμινάρια από ιατρούς και ειδικούς νοσηλευτές στη νοσηλευτική σχολή Ρόδου (Κορκίδης, 2014).

Η συγκεκριμένη μορφή θα έπαιζε καθοριστικό ρόλο στους ανθρώπους μεγαλύτερης ηλικίας με ζητήματα υγείας αλλά και τους συγγενείς τους που θα μπορούν να κάνουν διακοπές και να έχουν παράλληλα την ιατρική περίθαλψη που έχουν ανάγκη. Η χώρα μας, και συγκεκριμένα το νησί της Ρόδου που αποτελεί πεδίο έρευνας αυτής της εργασίας έχουν ένα εξαιρετικό κλίμα σε όλη τη διάρκεια του έτους, που δρα ευεργετικά για την ανθρώπινη υγεία.

Η ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού είναι εφικτό να παρατείνει την τουριστική περίοδο, αντιμετωπίζοντας σε μεγάλο βαθμό το πρόβλημα της εποχικότητας. Οι παραπάνω άνθρωποι έρχονται με τους συγγενείς τους και τα ασφαλιστικά της Γερμανίας που τους καλύπτουν το πιο μεγάλο ποσοστό των δαπανών τους. με στόχο να υλοποιηθεί αυτό, όμως, απαιτείται ειδικό ανθρώπινο δυναμικό (Σακελλάρη, 2015).

Αυτός είναι και ο λόγος που τα τελευταία χρόνια εντοπίζονται καινούριες θέσεις εργασίας για νοσηλευτές, βοηθούς νοσηλευτές κλπ. Παράλληλα, αναπτύσσεται και ένα καινούριο επαγγελματικό προφίλ το οποίο έχει άρρηκτη σχέση με τη γηριατρική νοσηλεία, μια ειδικότητα η οποία δεν υφίσταται τόσα χρόνια στη χώρα μας. Οι άνθρωποι οι οποίοι εκπαιδεύονται, πιστοποιούνται σύμφωνα με τα γερμανικά δεδομένα και πλέον θα έχουν την ευχέρεια να ανταπεξέρχονται στις απαιτήσεις και στις ανάγκες των πασχόντων.

Η παραπάνω δράση δημιουργήθηκε στα πλαίσια μιας Ελληνικής και Γερμανικής Συνέλευσης, όπου άμεση συνεργασία είχαν οι εκπρόσωποι της Περιφέρειας Νοτίου Αιγαίου, του δήμου Ρόδου, της Ένωσης Ξενοδόχων Ρόδου, η διεύθυνση της Σχολής Βοηθών Νοσηλευτών του συγκεκριμένου νησιού αλλά και η εξωτερική υπηρεσία κατ' οίκον νοσηλείας (Μαντρατζής, 2016).

Γενικότερα, αυτό το οποίο είναι σημαντικό να γνωρίζουμε είναι πως η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού, όπως έχει ήδη αναφερθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο της συγκεκριμένης εργασίας αποτελεί μια εξαιρετικά ανερχόμενη τάση σε διεθνές επίπεδο. Στα Δωδεκάνησα η Ρόδος είναι εφικτό να ανταποκριθεί στο έπακρο στις απαιτήσεις της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού προσφέροντας στους τουρίστες όλα όσα έχουν ανάγκη κατά την περίοδο της παραμονής τους σε αυτό το νησί (Σταράμος, 2017).

Το ευνοϊκό κλίμα, το υψηλό επίπεδο των ιατρικών υπηρεσιών που παρέχουν ιδιωτικά ιατρεία και κλινικές καθώς επίσης και οι δημόσιες δομές υγείας του εν λόγω νησιού, είναι μερικοί από τους σημαντικότερους λόγους με στόχο να διαλέξει κάποιος το συγκεκριμένο νησί για ιατρικό τουρισμό. Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι ξενοδοχειακές μονάδες του νησιού αυτού έχουν προσαρμοστεί κατάλληλα στις απαιτήσεις και στις επιθυμίες των τουριστών που χρήζουν ιατρικής φροντίδας στις διακοπές τους εξαιτίας χρόνιων παθήσεων, όπως είναι για παράδειγμα οι νεφροπαθείς πάσχοντες (Σακελλάρη, 2015).

Οι ιατρικές πρακτικές στις οποίες συνηθίζουν να υποβάλλονται οι επισκέπτες κατά την περίοδο των διακοπών τους είναι η πλαστική χειρουργική, το lifting, οι λιποαναρροφήσεις, η ρινοπλαστική, η αισθητική οδοντιατρική, οι περιοδοντικές θεραπευτικές τακτικές αντιμετώπισης, η οφθαλμολογία κλπ. Παρόμοιες ιατρικές πρακτικές είναι δυνατόν να υλοποιηθούν με ασφάλεια και στο συγκεκριμένο νησί.

Ακόμα, οι επισκέπτες έχουν τη δυνατότητα να συνδυάσουν τις διακοπές τους στο εν λόγω νησί με διαγνωστικές εξετάσεις στα ειδικά διαγνωστικά κέντρα που υπάρχουν, κάνοντας χρήση αξονικής τομογραφίας, μαγνητικής τομογραφίας κλπ. Το νησί αυτό έχει την ευχέρεια να φιλοξενήσει σε ετήσια βάση καθοριστικό σύνολο νεφροπαθών πασχόντων που δεν διαλέγουν τυχαία το νησί αφού υφίσταται ένα ειδικό σύγχρονο κέντρο αιμοκάθαρσης (Κορκίδης, 2014).

Ένα κέντρο αυτής της μορφής προσφέρει την ευχέρεια στους συγκεκριμένους πάσχοντες που έχουν ανάγκη από συνεχή ιατρική περίθαλψη, να κάνουν με ασφάλεια της διακοπές τους. Στο υπό μελέτη νησί, δρα, παράλληλα, μια σύγχρονη πλήρως εξοπλισμένη ιδιωτική κλινική όπου υφίσταται η δυνατότητα να υλοποιηθούν όλες οι

απαιτούμενες ιατρικές είτε ακόμα και αισθητικές θεραπείες οι οποίες χρειάζονται χειρουργείο.

Ως το μεγαλύτερο νησί του νομού Δωδεκανήσου, το νησί αυτό έχει στη διάθεσή του και δημόσιο νοσοκομείο που ανήκει στο Εθνικό Σύστημα Υγείας της χώρας . Το νοσοκομείο αυτό διαθέτει σύγχρονες κλινικές όλων των ειδικοτήτων και εξοπλισμό που καλύπτουν όλες τις απαιτήσεις νοσηλείας καθώς επίσης και τα έκτακτα περιστατικά. Στο Εθνικό Σύστημα Υγείας εντάσσεται, παράλληλα, και ένα δίκτυο κέντρων υγείας σε αυτό το νησί που είναι εφικτό να εντοπίσει κάποιος σε διαφορετικές τοποθεσίες του νησιού και που προσφέρουν βασική ιατρική φροντίδα καθώς επίσης και τις πρώτες βοήθειες (Μαντρατζής, 2016).

Σε περίπτωση που υφίσταται σημαντική ανάγκη, η μεταφορά στο συγκεκριμένο νοσοκομείο υλοποιείται με τα σύγχρονα ασθενοφόρα του ΕΚΑΒ, ενώ υφίσταται η ευχέρεια αερομεταφοράς των σοβαρών περιστατικών, μέσω εξειδικευμένων ελικόπτερων ασθενοφόρων. Οι δομές υγείας οι οποίες υφίστανται στο συγκεκριμένο νησί έχουν την ευχέρεια να καλύψουν πλήρως τις απαιτήσεις και τις επιθυμίες των κατοίκων καθώς επίσης και των τουριστών του νησιού.

Οι δομές υγείας καθιστούν το νησί αυτό έναν εξαιρετικά ασφαλή προορισμό για όλους. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο το γεγονός πως το νησί αυτό με το καλό του κλίμα αποτελεί προορισμό που διαλέγουν συνειδητά οι χρόνια ασθενείς με στόχο να περάσουν με ασφάλεια τις διακοπές τους είτε όσοι επιθυμούν να υποβληθούν σε ιατρικές επεμβάσεις και να περάσουν την φάση της ανάρρωσης και της αποθεραπείας σε κατάλληλα προετοιμασμένες ξενοδοχειακές μονάδες (Κορκίδης, 2014).

Γενικότερα, στο συγκεκριμένο νησί, οι ιατρικές πρακτικές προσφέρονται σε άρτια εξοπλισμένα ιατρεία, ιατρικά κέντρα από κατάλληλα καταρτισμένους γιατρούς. Ακόμα, υφίστανται ειδικοί διατροφολόγοι οι οποίοι σε άμεση συνεργασία με τον ιατρό έχουν την ευχέρεια να προσφέρουν χρήσιμες διατροφικές συμβουλές σύμφωνα με τις απαιτήσεις του εκάστοτε πάσχοντα στις ξενοδοχειακές μονάδες στις οποίες διαμένουν.

Στα ειδικά διαγνωστικά κέντρα του συγκεκριμένου νησιού, οι τουρίστες έχουν τη δυνατότητα να υλοποιήσουν διαγνωστικές εξετάσεις σε υπερσύγχρονα μηχανήματα (όπως είναι αξονικές, μαγνητικές τομογραφίες, μαστογραφίες, αξονική

στεφανιογραφεία κλπ) με ηλεκτρονική αποστολή των εξετάσεων καθώς επίσης και ευχέρεια τηλεδιάσκεψης με τον θεράποντα γιατρό του πάσχοντα.

Το νησί αυτό έχει στη διάθεσή του ένα ειδικό σύγχρονο κέντρο αιμοκάθαρσης, 28 θέσεων που προσφέρει την ευχέρεια στους νεφροπαθείς οι οποίοι έχουν ανάγκη από συνεχόμενη ιατρική φροντίδα, να κάνουν με ασφάλεια της διακοπές τους. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, στο νησί αυτό δρα μια σύγχρονη πλήρως εξοπλισμένη ιδιωτική κλινική όπου υφίσταται η δυνατότητα υλοποίησης όλων των απαιτούμενων ιατρικών είτε αισθητικών θεραπειών που χρειάζονται χειρουργείο (Δοξιάδης και συν., 2012).

Η κλινική αυτή έχει άμεση συνεργασία τα τελευταία χρόνια με τις πιο πολλές ξενοδοχειακές μονάδες και το μεγαλύτερο ποσοστό των ταξιδιωτικών πρακτορείων, καλύπτοντας με αυτόν τον τρόπο την πλειονότητα των ιατρικών απαιτήσεων και αναγκών των τουριστών του συγκεκριμένου νησιού. Επίσης, υφίσταται άμεση συνεργασία με αρκετές ιδιωτικές ασφαλιστικές εταιρίες και ταμεία υγείας, ενώ υπάρχει ενεργή συμμετοχή και από ένα μεγάλο ποσοστό ιατρών.

Γενικότερα, τα τελευταία χρόνια η Ρόδος καλύπτει σημαντικές ιατρικές ανάγκες (όπως είναι η νεφροπάθεια) είτε ακόμα και η ανανέωση του εαυτού τους, κάτι το οποίο πλέον προσφέρεται σε συνδυασμό με ξεκούραση και διακοπές. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που τα τελευταία χρόνια το συγκεκριμένο νησί προσφέρει ιδανικά πακέτα αυτής της μορφής (Κορκίδης, 2014).

Στην ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στη Ρόδο αλλά και γενικότερα στη χώρα μας καθοριστικό ρόλο έχουν διαδραματίσει μερικές σημαντικές νομοθετικές πρωτοβουλίες και μεταρρυθμίσεις που έχουν λάβει χώρα τα τελευταία χρόνια. Αυτές οι πρωτοβουλίες είναι οι εξής:

- ❖ Ο αποχαρκτηρισμός των ιαματικών υδάτων, τα οποία σε παλαιότερες περιόδους αντιμετωπίζονταν νομοθετικά σαν απόβλητα-λύματα και παρεμπόδιζαν τις καινούριες δράσεις και επενδύσεις

- ❖ Η οριοθέτηση των ευεργετικών ιδιοτήτων των ιαματικών πόρων με στόχο να καταφέρουν να αναγνωριστούν και μετέπειτα να αδειοδοτηθούν οι εγκαταστάσεις ιαματικού τουρισμού που μέχρι τότε δρούσαν με προσωρινού χαρακτήρα βεβαιώσεις
- ❖ Η άμεση αναγνώριση 54 ιαματικών πηγών σε όλη την Ελλάδα, εξαιτίας της ενεργοποίησης της Επιτροπής Προστασίας Ιαματικών Φυσικών Πόρων του Υπουργείου Τουρισμού. Ενώ οι υπόλοιποι σχεδόν 70 ιαματικοί πόροι είναι σε δράση αναγνώρισης, με σκοπό να ολοκληρωθεί η δράση κατά την περίοδο του 2019
- ❖ Η οριοθέτηση σύγχρονων προδιαγραφών δράσης των υποδομών ιαματικού τουρισμού με κυριότερο σκοπό την αναβάθμισή τους και την κατάταξή τους σε ανταγωνιστική θέση στην παγκόσμια αγορά
- ❖ Η οριοθέτηση τεχνικών και λειτουργικών προδιαγραφών με στόχο την ανάπτυξη, τη μετατροπή καθώς επίσης και την επέκταση των μονάδων ιαματικής θεραπείας, των κέντρων ιαματικού τουρισμού καθώς επίσης και των κέντρων θαλασσοθεραπείας
- ❖ Η ανάπτυξη εξειδικευμένου σήματος δράσης που για μεγαλύτερη βοήθεια επαγγελματιών και επιχειρήσεων παρέχεται διαμέσου των ΚΕΠ
- ❖ Η επιτάχυνση των δράσεων αδειοδότησης εγκαταστάσεων ιαματικού τουρισμού με πιο απλές και άμεσες δράσεις διαμέσου εξειδικευμένης υπηρεσίας προώθησης και αδειοδότησης τουριστικών επενδύσεων
- ❖ Η ενίσχυση της επενδυτικής αξιοποίησης των ιαματικών πόρων, μέσα από υπάρχοντα καθώς επίσης και καινούρια χρηματοδοτικά σχέδια για τους ΟΤΑ, όπως είναι για παράδειγμα η δράση του ΕΠΑνΕΚ με στόχο την αξιοποίηση των πηγών δικαιοδοσίας των ΟΤΑ Α' βαθμού
- ❖ Η ίδρυση διεπιστημονικής ομάδας εργασίας από κοινού με τα συναρμόδια υπουργεία (Δημοκρατική, 2018)

Καθοριστικό ρόλο στη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού διαδραματίζουν και τα ιαματικά νερά. Αυτός είναι ένας από τους βασικότερους λόγους που η μορφή αυτή παρουσιάζει ραγδαία ανάπτυξη στο εν λόγω νησί. Το πιο διαδεδομένο τμήμα με ιαματικά νερά σε αυτό το νησί είναι τα λουτρά της Καλλιθέας. Γενικότερα, το συγκεκριμένο νησί είναι εφικτό να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο λόγω αυτών των πηγών, που σε συνδυασμό με το εξαιρετικό κλίμα, τη φυσική ομορφιά, τη φημισμένη μεσογειακή διατροφή, την πλούσια πολιτιστική και ιστορική κληρονομιά καθώς επίσης και τη χάραξη αναπτυξιακής πολιτικής έχει την ευχέρεια να προβάλλει συντονισμένα τη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού και να έχει αρκετά κέρδη (Σακελλάρη, 2015).

Πίνακας...: Ιαματικές πηγές και Υπηρεσίες στο νησί της Ρόδου

Ιαματικές Πηγές	Τοποθεσία	Ιαματικές Υπηρεσίες
-----------------	-----------	---------------------

Πηγή: Επεξεργασία Συγγραφέα (2019)

Ο δήμος Ρόδου λόγω του ότι γνωρίζει τις μεγάλες ικανότητες τις οποίες έχει η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού ενεργεί με στόχο να καταφέρει να αξιοποιήσει με τον καλύτερο δυνατό τρόπο και διαμέσου προγραμμάτων της ΕΕ, τις ιστορικές και σημαντικές ιαματικές πηγές που υφίστανται στην περιοχή της Καλλιθέας. Μελέτες έχουν δείξει πως στο συγκεκριμένο νησί η ρευματοπάθεια αποτελεί τη βασικότερη ιατρική αιτία επίσκεψης των ιαματικών αυτών πηγών, ενώ εξαιρετικά καθοριστικά είναι τα κέρδη και τα ευεργετικά αποτελέσματα των ιαματικών πηγών σε πάσχοντες όλων των ηλικιακών ομάδων.

Γίνεται, επομένως, εύκολα αντιληπτό πως η προοπτική ανάπτυξης του ιαματικού τουρισμού είναι εξαιρετικά σημαντικό ενώ παράλληλα υφίσταται ανάγκη συνεργασίας του ιδιωτικού τομέα από τους δήμους, σε ό,τι έχει να κάνει με τον τομέα βελτίωσης των υποδομών και των εγκαταστάσεων και από την άλλη με την προώθηση της εκάστοτε τοποθεσίας η οποία διαθέτει πηγές αυτής της μορφής, αφού ο θεματικός τουρισμός αποτελεί κλάδο με τεράστια διεθνή ανάπτυξη (Municipality of Rhodes, 2018).

Στη σημερινή εποχή υφίστανται, όμως, και διάφορα ιαματικά κέντρα και κέντρα αναζωογόνησης (spa) που παίζουν εξίσου σημαντικό ρόλο. Πρόκειται για εξειδικευμένες εγκαταστάσεις με κατάλληλη υποδομή και εξοπλισμό όπου χρησιμοποιούνται οι φυσικοί πόροι είτε πόροι θερμαινόμενου ύδατος είτε θερμού φυσικού νερού με προσθήκες ιαματικών φυσικών πόρων είτε ζεστού φυσικού νερού με την προσθήκη πηλών, βοτάνων, φυτών, αρωμάτων, ηφαιστειακής είτε χαλαζιακής άμμου, φωτός, θερμότητας, μασάζ, ατμόλουτρων διαφορετικών ειδών κλπ, με κυριότερο στόχο την παροχή υπηρεσιών αναζωογόνησης, ευεξίας και αισθητικής του σώματος (Κορκίδης, 2014).

Χαρακτηριστικό παράδειγμα ενός τέτοιου κέντρου αποτελεί το Rodian Amathus Beach Hotel στην πόλη της Ρόδου. Παράλληλα, όμως, σε αρκετά και διαφορετικά σημεία του συγκεκριμένου νησιού υφίσταται και μια καινούρια μορφή που καλείται fish spa και αποτελεί μια σύγχρονη τεχνική ανάπλασης του δέρματος των άκρων που παρουσιάζει τεράστια ανάπτυξη και έχει διαδοθεί με ραγδαίους ρυθμούς τα τελευταία χρόνια (Σακελλάρη, 2015).

Εκτός από τα παραπάνω, όμως, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει τα τελευταία χρόνια και η Ιδιωτική Γενική Κλινική Δωδεκανήσου του Οργανισμού Euromedica. Αποτελεί έναν πιλότο για ολοκληρωμένο τοπικό δίκτυο τριγύρω από μια ιδιωτική κλινική. Έτσι, δοκιμάζονται τρία διαφοροποιημένα μοντέλα συνεργασίας δημόσιων καθώς επίσης και ιδιωτικών φορέων. Στην περίπτωση που πετύχουν, θα αποτελέσουν τη βάση της καλής πρακτικής και θα επιφέρουν σημαντικές θεσμικές τροποποιήσεις σε αυτόν τον τομέα σε ολόκληρη την Ελλάδα (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2014).

Η περίοδος του 2017 αποτέλεσε για τη συγκεκριμένη κλινική μια χρονιά σταθμό για την επιπλέον ανάπτυξή της και τη συνεισφορά της στην ανάκαμψη της οικονομίας της χώρας μας με τη στρατηγική της επιλογή για την εστίαση στον επιλεκτικό ιατρικό τουρισμό, αλλά και την ποιοτική αναβάθμιση του προσφερόμενου ιατρικού αγαθού της προς τους ξένους τουρίστες στο συγκεκριμένο νησί.

Αυτός ήταν και ο βασικότερος λόγος της ανάπτυξης των εγκαταστάσεων 17 υπερσύγχρονων συστημάτων online αιμοδιάλυσης και στη μετατροπή τμημάτων των χώρων της σε κέντρο αποκατάστασης. Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να

επισημανθεί πως η κλινική πλέον διαθέτει υπερσύγχρονους ωφέλιμους χώρους 12,5 χιλιάδων τετραγωνικών μέτρων και αποτελεί την πιο μεγάλη ιδιωτική μονάδα υγείας στη χώρα μας που είναι εγκατεστημένη σε νησιωτικό τουριστικό προορισμό.

Κυριότερος στόχος των παραπάνω ενεργειών ήταν η προσέλκυση αιμοκαθαιρούμενων πασχόντων από την ΕΕ που ταυτόχρονα με τις διακοπές τους θα διασφαλίσουν ποιοτική, αποδοτική αλλά και υπεύθυνη διαχείριση του ζητήματος υγείας που αντιμετωπίζουν. Ταυτόχρονα, με τη δράση του κέντρου αποκατάστασης επιδιώκεται τα τελευταία χρόνια και η προσέλκυση από τη Δυτική Ευρώπη ανθρώπων μεγαλύτερης ηλικιακής ομάδας που ταυτόχρονα με τις διακοπές τους θα συμμετέχουν και σε προγράμματα μυϊκής ενδυνάμωσης, ελαστικότητας καθώς επίσης και ισορροπίας, που παρέχονται από τη συγκεκριμένη κλινική σε άμεση συνεργασία με ειδικούς φυσιάτρους καθώς επίσης και εξειδικευμένους φυσικοθεραπευτές (Euromedica, 2018).

Σήμερα, η συγκεκριμένη κλινική αποτελεί ένα καινοτόμο νοσοκομείο διεθνούς κύρους που ως επί το πλείστον εστιάζει στη βελτίωση και την καθοριστική προαγωγή της υγείας των ανθρώπων διαμέσου της εμπιστοσύνης, της ποιότητας, της φροντίδας καθώς επίσης και των αξιών. Η συγκεκριμένη κλινική περιέχει μια σύγχρονη μονάδα τεχνητού νεφρού που δρα από τις αρχές του 2018 και διαθέτει σύγχρονες εγκαταστάσεις για θεραπείες αιμοκάθαρσης και προσωπικό με τεράστια πείρα, με σκοπό οι πάσχοντες υπό αιμοκάθαρση οι οποίοι ταξιδεύουν στο συγκεκριμένο νησί να νοιώθουν ασφαλεία κατά την περίοδο των διακοπών τους. Επίσης, περιέχει ένα σύγχρονο διαγνωστικό τμήμα που αναπτύχθηκε στα τέλη του 2006 και προσφέρει υπηρεσίες πρωτοβάθμιας φροντίδας υγείας σε όλο το νομό (Μπλέτσος, 2018).

Στο σημείο αυτό, είναι σημαντικό να τονιστεί πως το elderly health tourism αποτελεί έναν κλάδο με μεγάλη προοπτική στη συγκεκριμένη μορφή τουρισμού καθόσον το ζήτημα του γηράσκοντος πληθυσμού της ΕΕ αποτελεί καθοριστικό πρόβλημα και οι σχετικές δράσεις αποκατάστασης αναγνωρίζονται πλέον από τα ασφαλιστικά ταμεία Γερμανίας, Σκανδιναβίας κλπ. Δεν θα πρέπει να ξεχνάμε, άλλωστε, πως για αυτούς τους πολίτες το συγκεκριμένο νησί αποτελεί έναν από τους πιο διαδομένους τουριστικούς προορισμούς σε παγκόσμιο επίπεδο.

Αυτός ήταν και ο κυριότερος λόγος που η συγκεκριμένη κλινική προχώρησε στην ανάπτυξη καινούριου σύγχρονου ιστότοπου, την επιπλέον διείσδυση στα social media, τον ενεργό ρόλο σε τεράστιες εκθέσεις τουρισμού για την περίοδο του 2018 σε συνεργασία με την Περιφέρεια Ανατολικού Αιγαίου αλλά και τη συνεχή αναβάθμιση των παρεχόμενων ιατρικών της υπηρεσιών.

Επίσης, αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που βρίσκεται σε εξέλιξη η ανάπτυξη δικτύου της κλινικής με ειδικούς πράκτορες τουρισμού υγείας στο εξωτερικό αλλά και με 5αστερες ξενοδοχειακές μονάδες του συγκεκριμένου νησιού, προκειμένου να διασφαλίσουν την ποιότητα των παρεχόμενων προγραμμάτων τουρισμού αυτής της μορφής και παράλληλα να διασφαλιστεί για τις μονάδες αυτές μεγαλύτερη διάρκεια και επέκταση της τουριστικής περιόδου. Με τον τρόπο αυτόν, η εν λόγω κλινική έχει καταφέρει να εισχωρήσει δυναμικά σε καινούριες αγορές (niche markets) αναβαθμίζοντας σε μεγάλο βαθμό την ανταγωνιστικότητά της και την αξία του προσφερόμενου τουριστικού αγαθού του εν λόγω νησιού (Euromedica, 2018).

Εκτός, όμως, από την κλινική που αναφέρθηκε παραπάνω, σημαντικό ρόλο διαδραματίζει και η Med Life που δρα στο χώρο της υγείας από την περίοδο του 2003 και έχει σαν έδρα της την πόλη της Ρόδου. Έχει αναπτύξει ένα πολυιατρείο, μια μονάδα ημερήσιας νοσηλείας καθώς επίσης και μια σύγχρονη μονάδα αποκατάστασης με πισίνα, στην περιοχή Κοσκινού, σε εύκολα προσβάσιμη τοποθεσία από όλες τις περιοχές του συγκεκριμένου νησιού.

Οι προσφερόμενες υπηρεσίες αυτής της κλινικής χαρακτηρίζονται από αρτιότητα, ταχύτητα, εργονομία, πιστοποίηση, πληρότητα στον εξοπλισμό καθώς επίσης και τέλειο συντονισμό. Ταυτόχρονα, υφίσταται ένα υποστηριζόμενο δίκτυο ιατρείων και ιατρών σε διαδεδομένα τουριστικά θέρετρα σε όλο το νησί της Ρόδου αλλά και στην Κω που προσφέρει την ευχέρεια παροχής πρωτοβάθμιας φροντίδας στην ευρύτερη περιοχή των Δωδεκανήσων (Med Life SA, 2018).

.....

Πίνακας ....: Ιατρικά κέντρα/Κλινικές και Ιατρικές Υπηρεσίες στο νησί της Ρόδου

Ιατρικό κέντρο/ Κλινική	Τοποθεσία	Ιατρικές Υπηρεσίες
Νοσοκομείο Ρόδου	Πόλη της Ρόδου	
Κέντρο Υγείας ...		
Κλινική	Πόλη της Ρόδου	Αιμοκάθαρση

Πηγή: Επεξεργασία Συγγραφέα (2019)

Εκτός από κλινικές και νοσοκομεία, όμως, θα πρέπει για την ανάπτυξη αυτού του τομέα να βοηθήσουν και οι ξενοδοχειακές μονάδες και οι ξενώνες. Στο συγκεκριμένο νησί τα τελευταία χρόνια υφίστανται ξενοδοχειακές μονάδες και ξενώνες που έχουν άμεση σχέση και συνεργασία με Κέντρα Αιμοκάθαρσης. Με τον τρόπο αυτόν τα ξενοδοχεία προβάλλονται και αποκτούν ένα καινούριο target group με διαφορετικές κατηγορίες πελατών (παρόμοιες δράσεις εκτός από τη Ρόδο εντοπίζονται και στην Αθήνα, στη Θεσσαλονίκη καθώς επίσης και στην Κρήτη) (Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, 2014).

Μια εξίσου σημαντική δράση για την προσέλκυση τουριστών αυτής της μορφής ήταν όταν κατά την περίοδο του 2017 ανακοινώθηκε η κατασκευή ξενοδοχειακής μονάδας που θα εστίαζε σε αυτούς τους επισκέπτες. Το ξενοδοχείο αυτό θα είναι δυναμικότητας 260 κλινών στην παραλιακή περιοχή «Άμαρτος» της Κρητανίας στη Ρόδο και θα αφορά πάσχοντες (κυρίως καρκινοπαθείς) οι οποίοι θα βρίσκονται στο μετεγχειρητικό επίπεδο της θεραπείας σημαντικών ζητημάτων υγείας. Ταυτόχρονα, με την παραπάνω ξενοδοχειακή μονάδα, όμως, θα αναπτυχθεί και μαρίνα φιλοξενίας 150 σκαφών αναψυχής (Καλογήρου, 2017).

Εικόνα 4.2 : Επένδυση για προσέλκυση ιατρικού τουρισμού στην Κρητηνία της Ρόδου (ΑΜΑΡΤΟΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ Α.Ε., 2019)

Ένα εξίσου σημαντικό πλεονέκτημα του συγκεκριμένου νησιού είναι η περιοχή Μονόλιθος. Κόσμος σε διεθνές επίπεδο αναζητά ολοένα και πιο συχνά μέρη που εμφανίζουν καλή ενέργεια, ηρεμία και ψυχική υγεία. Αυτός είναι και ο σημαντικότερος λόγος που θα πρέπει να προβληθεί η εν λόγω τοποθεσία που είναι καταγεγραμμένη σαν μια περιοχή με θετική ενέργεια (όπως συμβαίνει και με το νησί Χάλκη) (Υπουργείο Τουρισμού, 2018).

Τέλος, είναι σημαντικό να τονιστεί πως μια εξίσου καθοριστική δράση εντοπίστηκε κατά την περίοδο του 2018, όπου υπήρξε μια σημαντική κίνηση από την ΑΗΕΡΑ. Ο συγκεκριμένος οργανισμός παρείχε ιατρικό και μηχανογραφικό εξοπλισμό αξίας 15 χιλιάδων ευρώ σε νοσοκομείο της Ρόδου, με πρωτοβουλία του τμήματος Ρόδου ΗJ-33.

4.4 Προοπτικές ιατρικού τουρισμού στην Ρόδο

Τα τελευταία έτη η χώρα μας έχει ξεκινήσει να επεκτείνεται, κάποιες φορές διστακτικά και κάποιες πιο δυναμικά, σε εναλλακτικές μορφές τουρισμού (όπως είναι για παράδειγμα ο θρησκευτικός, ο αθλητικός κλπ). από όλες, όμως, τις μορφές ειδικού τουρισμού, ο ιατρικός τουρισμός μοιάζει να είναι εκείνος ο οποίος παρουσιάζει τις πιο μεγάλες προοπτικές εξέλιξης (Σαραντόπουλος, 2014).

Αυτό οφείλεται στην ευχέρεια ανάπτυξης σε όλη τη διάρκεια του έτους, παίζοντας σημαντικό ρόλο στην επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου και την αντιμετώπιση της εποχικότητας, ενώ ταυτόχρονα έχει σαν συνέπεια καθοριστικές επενδυτικές κινήσεις σε καινούριους κλάδους, εμπλουτισμό του επιπέδου των παρεχόμενων υπηρεσιών καθώς επίσης και ποιοτικότερη βελτίωση του εγχώριου τουριστικού αγαθού της χώρας μας.

Βάσει ερευνών, ο τζίρος της διεθνούς αγοράς της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού υπολογίζεται πως κυμαίνεται από τα 45,5 μέχρι και τα 72 δισεκατομμύρια δολάρια, εμφανίζοντας ρυθμό ανοδικής τάσης της τάξης του 15 μέχρι και 25%, με σχεδόν 14 εκατομμύρια διασυννοριακούς πάσχοντες σε παγκόσμιο επίπεδο να ξοδεύουν κατά μέσο όρο 3,8 χιλιάδες μέχρι και 6 χιλιάδες δολάρια για κάθε ιατρική επίσκεψη, περιέχοντας και τα έξοδα τα οποία έχουν να κάνουν με ιατρικές υπηρεσίες, διασυννοριακές και τοπικές μετακινήσεις, ενδο-νοσοκομειακή παραμονή και ξενοδοχειακές μονάδες κλπ (Κουσκούκης, 2015).

Κράτη, όπως είναι για παράδειγμα, η Ινδία, η Σιγκαπούρη, η Ταϊλάνδη, η Κόστα Ρίκα, το Ισραήλ καθώς επίσης και η Τουρκία έχει ήδη διεκδικήσει ένα μεγάλο μερίδιο από τη συγκεκριμένη αγορά με εντυπωσιακά αποτελέσματα. Σημαντικός ανταγωνιστής σε όλα αυτά θα μπορούσε να είναι η χώρα μας, καθώς εκτός από το εξαιρετικό κλίμα, το οποίο παίζει σημαντικό ρόλο στην αποκατάσταση και στην αποθεραπεία, έχει και εξαιρετικές υλικοτεχνικές υποδομές με πολλές διεθνείς πιστοποιήσεις, ειδικούς επαγγελματίες υγείας, ποιότητα στις προσφερόμενες υπηρεσίες, άριστο ξενοδοχειακό δυναμικό καθώς επίσης και ανταγωνιστικές τιμές σε ό,τι έχει να κάνει με τις ιατρικές παροχές και πρακτικές, ενώ εξακολουθεί να είναι ένα ασφαλές κράτος (Σαραντόπουλος, 2014).

Ακόμα, σε συγκεκριμένες κατηγορίες υπηρεσιών αυτής της μορφής, η χώρα μας έχει συγκριτικό πλεονέκτημα, τόσο εξαιτίας ειδίκευσης όσο και εξαιτίας

ευνοϊκότερης νομοθεσίας, όπως γίνεται για παράδειγμα στην περίπτωση της εξωσωματικής γονιμοποίησης. Έρευνες αναφέρουν πως θα μπορούσε να προσελκύει ανά έτος για την επόμενη πενταετία περισσότερους από 100 χιλιάδες πάσχοντες τουρίστες, κατορθώνοντας εισροές μεγαλύτερες των 400 εκατομμυρίων ευρώ ανά έτος, φιλοξενώντας ασθενείς σε περιοχές όπως είναι για παράδειγμα η Κρήτη και η Ρόδος (Σταράμος, 2017).

Τα νούμερα αυτά παρουσιάζουν τεράστιο ενδιαφέρον, κυρίως για ένα κράτος όπως το δικό μας το οποίο προσβλέπει σε αυτόν τον τομέα και ο ρόλος του στο ΑΕΠ αναμένεται να ξεπεράσει τα 43 δισεκατομμύρια ευρώ κατά την περίοδο του 2021. Δεδομένης της ισχύς του συγκεκριμένου τομέα και των ικανοτήτων της χώρας μας, τα υπουργεία Υγείας και Τουρισμού έχουν από την περίοδο του 2013 νομοθετήσει την ευχέρεια διαμόρφωσης του θεσμικού πλαισίου με στόχο την ανάπτυξη του τομέα με κοινή απόφαση, η οποία έχει οριοθετήσει μια σειρά από εξειδικευμένους όρους και καθορισμένα κριτήρια (Σαραντόπουλος, 2014).

Τέτοια κριτήρια είναι η αναγκαστική πιστοποίηση των ιατρικών παροχών από καθορισμένους φορείς πιστοποίησης βάσει με τα διεθνή πρότυπα, η αναγκαστική ασφάλιση των μονάδων και των γιατρών για θέματα επαγγελματικής ευθύνης, η ανάπτυξη και η τήρηση μητρώου παρόχων ιατρικού τουρισμού καθώς επίσης και η παροχή διακριτικού σήματος αυτού του τομέα (Κουσκούκης, 2015).

Γενικότερα, τα κυριότερα οφέλη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού για τα κράτη προορισμού είναι η ανοδική τάση των εισροών τους, οι επενδύσεις που θα έρθουν για καινούριες επιχειρήσεις, η αισθητή ελάττωση των ποσοστών ανεργίας και η ανοδική τάση των θέσεων εργασίας καθώς επίσης και η παρουσίαση του κράτους αυτού σε διεθνές επίπεδο. Από την άλλη μεριά, στα κυριότερα πλεονεκτήματα για τους τουρίστες αυτής της μορφής περιέχονται η λήψη υγειονομικών υπηρεσιών σε πιο χαμηλές τιμές, η αισθητή ελάττωση των λιστών αναμονής καθώς επίσης και η ευχάριστη διαμονή στο εκάστοτε επιλεγμένο κράτος (Σταράμος, 2017).

Παρόλα αυτά, όμως, υφίστανται και μερικά σημαντικά ελαττώματα. Για παράδειγμα για τα κράτη προορισμού υφίσταται μεγαλύτερο κόστος επένδυσης. Ένα εξίσου σημαντικό ελάττωμα είναι η έλλειψη διεθνών κανονισμών παροχής υπηρεσιών υγείας πιστοποίησης και διαπίστευσης. Ακόμα, για τους συγκεκριμένους τουρίστες τα

κυριότερα αρνητικά δεδομένα είναι η μη γνώση των καλύτερων κέντρων υγείας έτσι ώστε να γίνει η βέλτιστη επιλογή, το γεγονός πως τμήμα του κόστους των υπηρεσιών πολλές φορές δεν καλύπτεται από τα ασφαλιστικά ταμεία του πάσχοντα, η απόσταση που είναι εφικτό να επιβαρύνει την υγεία του πάσχοντα καθώς επίσης και ο μη συχνός έλεγχος από τον θεράπων γιατρό που χειρούργησε τον πάσχοντα (Μαντρατζής, 2016).

Παρά τα ελαττώματα που παρουσιάζει ο συγκεκριμένος τομέας, όμως, δεν θα πρέπει να ξεχνάμε πως αποτελεί έναν εξαιρετικά σημαντικό τομέα που είναι ιδιαίτερα δυναμικός και ταχύτητα αναπτυσσόμενος σε παγκόσμιο επίπεδο. Χωρίς καμία αμφιβολία αποτελεί μια εξαιρετικά αναπτυσσόμενη χρηματοοικονομική δράση διεθνώς, με τα τελευταία έτη να διέπεται από καθοριστική ανοδική τάση της ζήτησης (Κουσκούκης, 2015).

Οι βασικότεροι λόγοι της ανοδικής αυτής τάσης είναι το χαμηλότερο κόστος υγειονομικής φροντίδας σε συγκεκριμένα κράτη σε σχέση με τα αναπτυγμένα κράτη, η ευκολία και τα ελαττωμένα έξοδα στις μετακινήσεις, οι διαφοροποιήσεις στις συναλλαγματικές ισοτιμίες καθώς επίσης και η καθοριστική βελτίωση του ιατρικού αλλά και νοσηλευτικού εξοπλισμού και των λοιπών προτύπων ποιότητας των υπηρεσιών σε αρκετά αναπτυσσόμενα κράτη της σημερινής εποχής (Σαραντόπουλος, 2014).

Στη Ρόδο, αλλά και γενικότερα στη χώρα μας, είναι σημαντικό να υλοποιηθεί η κατάλληλη προβολή των αγαθών υγείας στους επισκέπτες. Αυτή η ενέργεια είναι ζωτικής σημασίας να υλοποιηθεί διαμέσου προβολής της χώρας και των παρεχόμενων υπηρεσιών αυτής της μορφής, έχοντας ενεργό ρόλο σε διεθνή συνέδρια, εκδηλώσεις κλπ. Ακόμα, εξαιρετικά καθοριστική θα ήταν και η συνεργασία με ταξιδιωτικούς πράκτορες και ιστότοπους που θα προωθούν τα νοσοκομεία και τις σύγχρονες ξενοδοχειακές μονάδες, αναπτύσσοντας ελκυστικά πακέτα υγείας για τους επισκέπτες αυτής της μορφής (όπως ξεκίνησε να κάνει δηλαδή τα τελευταία χρόνια και η Ρόδος) (Μαντρατζής, 2016).

Παρόλα αυτά, όμως, η Ρόδος αλλά και η χώρα μας δεν έχουν αναπτύξει πλήρως όλες τους τις δυνατότητες σε ό,τι έχει να κάνει με το συγκεκριμένο κλάδο. Η χώρα μας έχει όλες τις προοπτικές να αναπτύξει σε τεράστιο επίπεδο τον τουρισμό αυτής της μορφής, διαμέσου καθορισμένων και στοχευμένων τακτικών, καθώς

διαθέτει κατάλληλες κλιματολογικές συνθήκες, μεσογειακό περιβάλλον, κατάλληλες νοσοκομειακές και ξενοδοχειακές υποδομές αλλά και κατάλληλα εξειδικευμένο ιατρικό και νοσηλευτικό προσωπικό (Σαραντόπουλος, 2014).

Αυτός είναι και ο λόγος που η Ρόδος μπορεί να παίζει καθοριστικό ρόλο σε όλα αυτά, καθώς σαν ταξιδιωτικός προορισμός διαθέτει φυσικό πλούτο, ιστορική αλλά και πολιτιστική κληρονομιά η οποία την κάνει εξαιρετικά ενδιαφέρουσα επιλογή. Στην χρηματοοικονομική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει την τελευταία δεκαετία η χώρα μας, η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού μπορεί να διαδραματίσει καθοριστικό ρόλο στην οικονομική ανάπτυξη και μεγέθυνση της χώρας μας (Σακελλάρη, 2015).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η Ρόδος που αποτέλεσε πεδίο μελέτης για τη συγκεκριμένη εργασία αποτελεί έναν από τους πιο φημισμένους τουριστικούς προορισμούς στη χώρα μας και το συμπέρασμα το οποίο προκύπτει είναι πως το εν λόγω νησί δεν έχει άλλο τρόπο εισροών, καθώς η μοναδική αγορά η οποία παρουσιάζει σημαντική ανοδική τάση είναι αυτή του τουρισμού.

Το θετικό είναι πως το συγκεκριμένο νησί έχει την ευχέρεια να υποστηρίξει σχεδόν όλα τα είδη τουρισμού. Το ζήτημα είναι πως χρειάζεται να προωθήσουν σωστά και να φέρουν σε ένα καλύτερο σημείο τις υποδομές του νησιού, να αναπτύξουν περισσότερες συνεργασίες, να λάβουν μέρος σε περισσότερα συνέδρια και να εστιάσουν σε περισσότερες εναλλακτικές μορφές τουρισμού.

Για παράδειγμα, η ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στη συγκεκριμένη περιοχή είναι εφικτό να επιφέρει σημαντική αύξηση των εσόδων σε ετήσια βάση, την ανοδική τάση των επισκεπτών, την αντιμετώπιση της εποχικότητας, να βοηθήσει στην αύξηση των νέων θέσεων εργασίας και στην αντιμετώπιση του προβλήματος ανεργίας, να βοηθήσει στην κατάρτιση των γιατρών και των νοσηλευτών κλπ.

Με στόχο την ανάπτυξη της συγκεκριμένης μορφής τουρισμού στην εν λόγω περιοχή, είναι ζωτικής σημασίας η ανάπτυξη στρατηγικών συμμαχιών και συνεργασιών, μεταξύ των αποδεδειγμένα ποιοτικών και με υψηλές προδιαγραφές υγειονομικών δομών και των αξιόπιστων και κατάλληλα προσαρμοσμένων ξενοδοχειακών μονάδων και ταξιδιωτικών παρόχων, όπως είναι για παράδειγμα νοσοκομεία, κλινικές, τουριστικοί πράκτορες από το εξωτερικό, τοπικές κοινωνίες, κράτος, ασφαλιστικές εταιρίες κλπ.

Καθοριστικό ρόλο, επίσης, διαδραματίζει και η ανάπτυξη κατάλληλων πακέτων. Οι επισκέπτες ιατρικού τουρισμού, σαν βασικότερο σκοπό έχουν τη λήψη της ιατρικής υπηρεσίας και αυτή σε συνδυασμό με διακοπές, ξεκούραση και ηρεμία. Αυτός είναι και ο κυριότερος λόγος που είναι σημαντικό να υπάρξει η απαιτούμενη προσαρμογή των πακέτων, με στόχο την ελάττωση του κόστους και την οριοθέτηση

ανταγωνιστικών τιμών, παρέχοντας τις καλύτερες εφικτές υπηρεσίες στον υγειονομικό κλάδο και του τουρισμού. Αυτό περιέχει όλη τη δράση από το χρόνο παραμονής του πάσχοντα σε μια κλινική, το κατάλυμα διαμονής, τις μετακινήσεις, τη διατροφή, τις εκδρομές, την ψυχαγωγία, την πολιτιστική δράση κλπ. Η παροχή των συγκεκριμένων πακέτων, έχει την ευχέρεια να απομακρύνει την εκάστοτε αβεβαιότητα για το ποιο θα είναι το τελικό κόστος για τους συγκεκριμένους πελάτες.

Για να ευδοκιμήσει η συγκεκριμένη μορφή τουρισμού στη χώρα μας, προϋποθέτει να υλοποιηθεί πλήρη αξιοποίηση της έως τώρα αδρανούς δυναμικότητας σε ιδιωτικές κλινικές, νοσοκομεία, υφιστάμενες υποδομές καθώς επίσης και εκμετάλλευση της υψηλής ποιότητας και του κατάλληλα καταρτισμένου ιατρικού αλλά και επιστημονικού ανθρώπινου δυναμικού.

Μια καθοριστική πρόταση στρατηγικής ανάπτυξης αυτής της μορφής, είναι να υλοποιηθεί μια διεθνής προσπάθεια προώθησης της χώρας μας σαν έναν προορισμό ιατρικού τουρισμού, αναπτύσσοντας ταυτόχρονα ένα ενιαίο προφίλ προσφοράς, κάνοντας χρήση των καταλληλότερων μέσων του σύγχρονου στρατηγικού μάρκετινγκ και προωθώντας ιατρικούς προορισμούς όπως είναι για παράδειγμα η Ρόδος και η Κρήτη. Τέλος, μια πρόταση για μελλοντική μελέτη είναι η χρήση ερωτηματολογίων σε τουρίστες της Ρόδου για το πόσο ικανοποιημένοι είναι από τις υπηρεσίες υγείας της περιοχής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Ελληνική βιβλιογραφία

- ΑΜΑΡΤΟΣ ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΗ Α.Ε., (2019), *Προχωράει η μεγάλη επένδυση για την προσέλκυση ιατρικού τουρισμού στην Κρητηνία της Ρόδου*, Διαθέσιμο στο : <https://www.michanikos-online.gr/%CF%80%CF%81%CE%BF%CF%87%CF%89%CF%81%CE%AC%CE%B5%CE%B9-%CE%B7-%CE%BC%CE%B5%CE%B3%CE%AC%CE%BB%CE%B7-%CE%B5%CF%80%CE%AD%CE%BD%CE%B4%CF%85%CF%83%CE%B7-%CE%B3%CE%B9%CE%B1-%CF%84%CE%B7%CE%BD-%CF%80%CF%81/>
- Ανδριώτης Κ., (2008), *Αειφορία και εναλλακτικός τουρισμός*, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα.
- Βενετσανοπούλου Μ., (2006), *Η κρατική συμβολή στον τουρισμό - Εναλλακτικές μορφές τουρισμού*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.
- Γείτονα Μ., Σαραντόπουλος Ι., (2015), *Ιατρικός τουρισμός: Επένδυση στην υγεία και οικονομία*, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα.
- Δημοκρατική, (2019), *Αυξημένες κατά 6,9% οι αφίξεις αλλοδαπών τουριστών στη Ρόδο το 2018*, Διαθέσιμο στο : <https://www.dimokratiki.gr/10-01-2019/ayximenes-kata-6-9-oi-afixeis-allodapon-toyriston-sti-rodo-to-2018/>
- Δημοκρατική, (2018), *Κουντουρά: Στρατηγική επιλογή η ανάπτυξη του τουρισμού υγείας*, Διαθέσιμο στο : <https://www.dimokratiki.gr/10-12-2018/koyntoyra-stratigiki-epilogi-i-anartyxi-toy-toyris moy-ygeias/>
- Διακομιχάλης Μ., (2009), *Ο Θαλάσσιος Τουρισμός και οι Οικονομικές Επιδράσεις του*, Εκδόσεις Σταμούλη ΑΕ, Αθήνα.
- Δοξιάδης Α., Κατσάπη Α., Σουλιώτης Κ., (2012), *Ανάπτυξη του ιατρικού τουρισμού στην Ελλάδα*, Ινστιτούτο Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής, Αθήνα.
- Ζοπουνίδης Κ., Μπατάκης Δ., (2018), *Ο ιατρικός τουρισμός και οι προοπτικές του στην Ελλάδα*, naftemporiki.gr.

- Καλογήρου Ν., (2017), *Τον Σεπτέμβριο θα ξεκινήσουν οι εργασίες κατασκευής της τουριστικής μονάδας για καρκινοπαθείς*, Διαθέσιμο στο : <https://www.dimokratiki.gr/23-03-2017/ton-septemvrio-tha-xekinisoun-ergasies-kataskevis-tis-touristikis-monadas-gia-karkinopathis/>
- Κοβαίου Μ., (2017), *Αφιέρωμα: Τουρισμός υγείας*, Η Καθημερινή, 10 Νοεμβρίου, Αθήνα.
- Κοκκώσης Χ., Τσάρτας Π., Γκρίμπα Ε., (2011), *Ειδικές και εναλλακτικές μορφές τουρισμού*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Κοκορότσικος Π., (2018), *Προοπτικές της Ελλάδας ως προορισμού ιατρικού τουρισμού*, Γενικός Γραμματέας Ελληνικού Συμβουλίου Ιατρικού Τουρισμού ΕΛΙΤΟΥΡ.
- Κολτσιδόπουλος Γ., (2003), *Ελληνική Τουριστική και Ταξιδιωτική Γεωγραφία*, Εκδόσεις Έλλην, Αθήνα.
- Κορκίδης Β., (2014), *Εμπόριο και τουρισμός στη Ρόδο*, Ινστιτούτο Εμπορίου και Υπηρεσιών της ΕΣΕΕ.
- Κουσκούκης Κ., (2015), *Τουρισμός Υγείας: Ιαματικός τουρισμός-Θερμαλισμός - Προοπτικές ανάπτυξης του θερμαλισμού στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Καυκάς, Αθήνα.
- Λαγός Δ.Γ., (2016), *Θεωρητικές Προσεγγίσεις στον Τουρισμό*, Εκδόσεις Κριτική, Αθήνα.
- Μαντρατζής Π., (2016), *Ο εναλλακτικός τουρισμός στην Ελλάδα: Μεγέθη, εξέλιξη, προοπτικές*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Πολυτεχνική Σχολή, Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Βόλος.
- Μήτση Δ., Κωστοπούλου Ε., Αγρανιώτης Μ., Φραδέλος Ε., (2018), *Το marketing υπηρεσιών υγείας: Η περίπτωση του ιατρικού τουρισμού*, Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής, 35(6), σελ. 815-823.
- Μοίρα Π., Μυλωνόπουλος Δ., (2014), *Τουρισμός υγείας και ταξίδι υγείας. Κοινωνιολογική προσέγγιση και εννοιολογική διασαφήνιση*, Καθηγητές ΤΕΙ Πειραιά, Τμήμα Διοίκησης Επιχειρήσεων, Κατεύθυνση Διοίκηση Τουριστικών Επιχειρήσεων και Επιχειρήσεων Φιλοξενίας, Πειραιάς.

- Μοίρα Π., (2005), *Τουριστική Γεωγραφία της Ελλάδας*, Εκδόσεις Interbooks, Αθήνα.
- Μπλέτσος Ι., (2018), *Σύντομη περιγραφή της Κλινικής Euromedica*, Διαθέσιμο στο : <https://www.euromedica-rhodes.gr/?lang=el>
- Ξενοδοχειακό Επιμελητήριο Ελλάδος, (2014), *Μελέτη για την Ανάπτυξη Ιατρικού Τουρισμού στην Ελλάδα*, Διαθέσιμο στο : <https://www.travelpassion.gr/useful/healthtips/3017-medical-tourism-in-greece-the-study-case.html>
- Πρωτοπαπαδάκης Ι., (2013), *Μάρκετινγκ Υπηρεσιών Εφαρμογή στον Τουρισμό*, Εκδόσεις Σταμούλη ΑΕ, Αθήνα.
- Ροδιακή, (2019), *Ικανοποιητικά εξελίσσεται η κίνηση στο λιμάνι της Ρόδου*, Διαθέσιμο στο : <https://www.rodiki.gr/article/415697/ikanopoihtika-exelissetai-h-kinhsh-sto-limani-ths-rodoy>
- Σακελλάρη Θ., (2015), *Διερεύνηση προοπτικών ανάπτυξης εναλλακτικών μορφών τουρισμού σε έναν παραδοσιακό προορισμό μαζικού τουρισμού: Η περίπτωση της Ρόδου*, Πτυχιακή εργασία, ΤΕΙ Κρήτης, Σχολή Διοίκησης και Οικονομίας, Τμήμα Εμπορίας και Διαφήμισης.
- Σαραντόπουλος Ι.Α., (2014), *Ο ιατρικός τουρισμός στην Ελλάδα: Σύγχρονες διαστάσεις και προοπτικές*, Διδακτορική διατριβή, Πανεπιστήμιο Πελοποννήσου, Τμήμα Κοινωνικής και Εκπαιδευτικής Πολιτικής.
- Σαράφης Π.Α., (2011), *Το marketing στις υπηρεσίες υγείας*, Βήτα Ιατρικές Εκδόσεις, Αθήνα.
- ΣΕΤΕ, (2019), *Αύξηση 10% τουριστών από το εξωτερικό και εσόδων το 2018*, Διαθέσιμο στο : <https://etravelnews.gr/auxisi-10-touriston-apo-exoteriko/>
- Σταράμος Γ., (2017), *Ανάπτυξη επιχειρηματικών ευκαιριών στον τουρισμό - Μελέτη εναλλακτικών μορφών τουρισμού*, Διπλωματική εργασία, Πανεπιστήμιο Πειραιώς, Πειραιάς.
- Σωτηριάδης Μ., Φαρσάρη Ι., (2009), *Εναλλακτικές και Ειδικές Μορφές Τουρισμού*, Εκδόσεις Νικητόπουλος & ΣΙΑ, Αθήνα.

- Τζιάλας Γ., (2018), *Ο ελληνικός Τουρισμός*, Γενικός Γραμματέας Τουριστικής Πολιτικής και Ανάπτυξης, Υπουργείο Τουρισμού, Αθήνα.
- Υπουργείο Τουρισμού, (2018), *Άρθρο 17 – Τουρισμός υγείας*, Διαθέσιμο στο : <http://www.opengov.gr/tourism/?p=1435>
- Υφαντής Δ.Π., (2018), *WTTC: Από τον τουρισμό σχεδόν 25% του ΑΕΠ της Ελλάδας το 2028*, Διαθέσιμο στο : <https://www.euro2day.gr/news/economy/article/1606703/wttc-apo-ton-toyrismo-shedon-25-toy-aep-ths-ellada.html>
- Φρίγγα Ε.Χ., (2015), *Εναλλακτικές μορφές τουρισμού: Στρατηγικές ανάπτυξης του ιατρικού τουρισμού*, Σημειώσεις Οικονομικού Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα.

Διεθνής βιβλιογραφία

- Abubakar A.M., Ilkan M., (2016), *Impact of online WOM on destination trust and intention to travel: A medical tourism perspective*, J Destin Mark Manage, 5(3), pp. 191–204.
- ADROIT, (2018), *Global Medical Tourism Market Statistics By Treatment Type (Cosmetic, Dental, Cardiovascular, Orthopedics, Bariatric, Fertility, Eye and General Treatment), By Region and Forecast, 2015 to 2025*, Available at: <https://www.adroitmarketresearch.com/industry-reports/medical-tourism-market>
- ΑΗΕΡΑ, (2018), *Δωρεά ιατρικού και μηχανογραφικού εξοπλισμού στο Νοσοκομείο Ρόδου από την ΑΗΕΡΑ*, Διαθέσιμο στο : <https://www.ekirikas.com/%CE%B4%CF%89%CF%81%CE%B5%CE%AC-%CE%B9%CE%B1%CF%84%CF%81%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%BA%CE%B1%CE%B9-%CE%BC%CE%B7%CF%87%CE%B1%CE%BD%CE%BF%CE%B3%CF%81%CE%B1%CF%86%CE%B9%CE%BA%CE%BF%CF%8D-%CE%B5%CE%BE/>
- Beladi H., Chao C.C., Hollas D., (2015), *Medical tourism and health worker migration in developing countries*, Econ Model, 46(3), pp. 390–399.

- Caballero-Danell S., Mugomba C., (2006), *Medical Tourism and its Entrepreneurial Opportunities. A Conceptual Framework for Entry into the Industry*, Goteborg University Master Thesis.
- Cormany D., Baloglu S., (2010), *Medical travel facilitator websites: An exploratory study of web page contents and services offered to the prospective medical tourist*, *Tourism Management*, 32(2), pp. 701–715.
- Euromedica, (2018), *Ανάπτυξη επιλεκτικού Ιατρικού Τουρισμού Υγείας από την Euromedica Γενική Κλινική Δωδεκανήσου*, Διαθέσιμο στο : <https://www.euro2day.gr/news/highlights/article/1590087/anaptyxh-epilektikoy-iatrikoy-toyrismoy-ygeias-apo.html>
- Frederick J., Gann L.L., (2015), *East-West differences among medical tourism facilitators' websites*, *J Destin Mark Manage*, 4(2), pp. 98–109.
- Ganguli S., Ebrahim A.H., (2017), *A qualitative analysis of Singapore's medical tourism competitiveness*, *Tourism Management Perspectives*, 21(2), pp. 74–84,
- Garg S.R., Bhardwaj A., (2012), *Indian Medical Tourism Industry: Growth Opportunities and Challenges*, *Multi Disciplinary Edu Global Quest (Quarterly)*, 1(1), pp. 115-135.
- Glinos I.A., Baeten R., Helble M., Maarse H., (2010), *A typology of cross-border patient mobility*, *Health & Place*, 16(6), pp. 1141-1157.
- Han H., Hyun S.S., (2015), *Customer retention in the medical tourism industry: Impact of quality, satisfaction, trust, and price reasonableness*, *Tourism Manage*, 46(2), pp. 18–31.
- Masouras A., Papademetriou C., (2015), *E-marketing in the Hotel Industry: Marketing Mix Strategies*, Conference paper.
- Municipality of Rhodes, (2018), *Ιαματικές Πηγές Καλλιθέας: προοπτική αξιοποίησης τους από το Δήμο Ρόδου μέσω του Υπουργείου Τουρισμού*, Διαθέσιμο στο : <https://www.rhodes.gr/%CE%B9%CE%B1%CE%BC%CE%B1%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AD%CF%82-%CF%80%CE%B7%CE%B3%CE%AD%CF%82-%CE%BA%CE%B1%CE%BB%CE%BB%CE%B9%CE%B8%CE%AD%CE%B1%>

CF%82-

%CF%80%CF%81%CE%BF%CE%BF%CF%80%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE
%AE/

- Med Life SA, (2018), *Καλωσήλθατε στην Med Life*, Διαθέσιμο στο : <https://www.med-life.gr/>
- Newsbeast, (2018), «Έσπασε τα κοντέρ» η τουριστική κίνηση στη Ρόδο - Το 2018 θα είναι η καλύτερη χρονιά για τον τουρισμό, Διαθέσιμο στο : <https://www.newsbeast.gr/travel/arthro/4060342/espase-ta-konter-i-toyristiki-kinisi-sti-rodo>
- SETE Intelligence, (2018), *Μεγάλη αύξηση αφίξεων τουριστών και εσόδων το πρώτο επτάμηνο του 2018*, Διαθέσιμο στο : <https://etravelnews.gr/sete-intelligence-megali-auxisi-touriston-kai-esodon/>
- Yeoh E, Othman K, Ahmad H., (2013), *Understanding medical tourists: Word-of-mouth and viral marketing as potent marketing tools*, *Tourism Manage*, 34(3), pp. 192–207.